

Les llengües per lloar Déu: cap a una edició crítica dels *Cent noms de Déu* de Ramon Llull*

Simone Sari

Centre de documentació Ramon Llull - Universitat de Barcelona

simone.sari@ub.edu

doi.org/10.3306/STUDIALULLIANA.116.065

Rebut el 4-3-2021. Acceptat 31-5-2021

The Languages to Praise God: Towards a Critical Edition of Ramon Llull's *Hundred Names of God*

Resum

La tradició manuscrita dels *Cent noms de Déu* de Ramon Llull presenta uns problemes de plurilingüisme intertextual que no es limiten a l'ús de l'occità gramaticalment relaxat, propi de la producció en vers del mestre mallorquí, ja que el llatí és emprat en la *lausor* que s'ha de repetir després de cada capítol, en els títols d'aquests, i fins i tot en la terminologia del text. En aquest article analitzem els problemes textuais que s'han generat en el procés de còpia de l'obra a la recerca de la versió que s'ajusta més a la descrita en el pròleg del propi Ramon Llull.

Paraules clau

Noms de Déu, tradició manuscrita lul·liana, plurilingüisme medieval, traductologia.

* This paper is part of a project that has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under the Marie Skłodowska-Curie grant agreement No 746221 *Christianus Arabicus*. It has also received funds from the ERC-CoG-2017-772762 project *MiMus*.

Studia lulliana 61 (2021), 65-110

<http://www.msl.cat/revista/revista%20portada.htm>

<http://tinyurl.com/Studialulliana>

ISSN 2340 - 475

Abstract

The manuscript tradition of Ramon Llull's *Cent noms de Déu* (*Hundred Names of God*) raises problems of intertextual plurilingualism not limited to the grammatically relaxed use of Occitan that characterises his versified production. Latin is as well employed in the praise (*lausor*) which has to be uttered after each chapter, in chapter titles, and even in the text terminology. In this paper we will explore the textual issues generated in the work copy process looking for the version of it which best suits the description given in Ramon Llull's own prologue.

Key words

Names of God, Lullian manuscript tradition, medieval plurilingualism, traductology.

Sumari:

1. El plurilingüisme lul·lià i els procediments propis de composició i difusió
2. Què són els *Cent noms de Déu*?
 - 2.1 On i quan es van compondre els *Cent noms de Déu*?
3. La tradició manuscrita: la *Taula dels noms* i els *Cent noms de Déu*
 - 3.1 Els manuscrits de la *Taula dels noms*
 - 3.2 La branca β dels manuscrits dels *Cent noms de Déu*
4. La *lausor*
5. Els *Cent noms* en l'*Arbre de ciència*
6. Conclusions

Annex I. Taula dels manuscrits

Annex II. Transcripció del fragment Barcelona, Arxiu Capítular 178.8

Annex III. Taula de les relacions entre els manuscrits

Bibliografia

1. El plurilingüisme lul·lià i els procediments propis de composició i difusió

El problema de les llengües emprades per Llull en la seva obra no deixa de ser motiu de perplexitat entre els lul·listes. D'entrada, el seu plurilingüisme pot semblar «paradoxal» (Badia 2009) pel fet que, tot i haver escrit obres en català, llatí i àrab —aquestes últimes no conservades—, al *Blaquerna*, proposa un programa d'adopció del llatí com a vehicle únic de comunicació. L'atenció a la llengua original de cada obra (Pistolesi 2009), curiosament recollida a la Llull DB, no sempre té el paper que caldria en amplis sectors de la crítica. Per si no fos prou, la tradició manuscrita medieval presenta traduccions del català a l'occità i al francès, amb la participació segura de l'autor o dels seus primers col·laboradors, que interfereixen en el procés de difusió dels originals. Per exemple, dels quatre manuscrits medievals del *Blaquerna* en francès, el que es conserva a Berlín, Staatsbibliothek, Phill. 1911, va ser donat pel mateix Llull a la cartoixa de Vauvert, que fou un centre de conservació i difusió fonamental de la seva obra. En canvi, el manuscrit París, BNF, fr. 24402, va ser llegat a la Sorbona per Pere de Llemotges, que havia conegut Ramon a la seva primera estada a París (Soler 2010, 182-183 i 190). Pel que fa a la versió en occità de la mateixa obra, l'únic manuscrit que la transmet, el París, BNF, esp. 478, conté una nota de possessió del català Bernat Guerau, que va fer de representant de Llull en el cobrament d'un donatiu del rei Jaume II de Mallorca el 1284 (Hillgarth 2001, 43 i Soler 2010, 191). Resulta que, com han observat els editors del *Blaquerna* (NEORL VIII, 53-55 i 57-58), el text d'aquests tres manuscrits presenta problemes de traducció. Com que sembla provat que darrere de les traduccions que contenen es detecta la presència del mestre mallorquí, cal deduir que aquest no vigilava de prop l'activitat dels seus copistes i traductors. Partim, doncs, de la hipòtesi que devia confiar esborranys més o menys complets de la seva desmesurada producció a col·laboradors de confiança, a qui encarregava de confegir la «versió» definitiva, o les «versions» definitives, i de fer-les circular.¹

En el cas de les obres en vers la qüestió es complica encara més. Malgrat que Llull era coetani de Cerverí de Girona, la *scripta* dels manuscrits més antics de la poesia lul·liana no presenta la puresa morfosintàctica i lèxica dels poemes en occità del trobador, però tampoc hi trobem la perfecció formal i

¹ Són proves d'aquest *modus operandi* el manuscrit parisenc del *Llibre de contemplació* en llatí (París, BNF, lat. 3348A, donat per Llull a Vauvert el 1298, vg. Soler 2005 i Pomaro 2011), i el recull de les obres escrites a Messina, ara al Vaticà, Apostòlica, Ott. Lat. 405, vg. Pomaro (2005). Aquestes qüestions estan discutides a Badia, Santanach & Soler (2016, 177-194).

terminològica que caracteritza les obres en català del mallorquí. Martí de Riquer, que dedica molts elogis al pulcre català de mestre Ramon, a propòsit de les diferències entre prosa i poesia lul·lianes afirma:

La prosa catalana, pues, en pluma de Ramon Llull, adquiere unas posibilidades generales y universales que quedarán como una ganancia, lograda exclusivamente por el genio de un solo hombre [...]. Cuando compone en verso, en cambio, Llull conscientemente no se desprende del provenzalismo en ciertas zonas del léxico, en la flexión y en aspectos de la declinación. Por una parte la tradición de los trovadores es muy fuerte; pero hay que confesar que Llull tiene suficientes arrestos e inteligencia para romper tradiciones cuando no le gustan (Riquer 1980, 15).

Aquesta posició queda resumida perfectament per Lola Badia, Joan Santanach i Albert Soler:

El desinterès per la puresa de l'occità està relacionat amb la promoció del «fet de Ramon», perquè en un moment en què aquesta llengua mantenia encara el seu prestigi com a vehicle de la poesia, Llull pretenia distanciar-se dels objectius que atribuïa a tota la lírica trobadoresca per tal de transmetre, amb la major eficàcia, el seu missatge moral i doctrinal (HLC 2013, 467).

Una línia abans, els tres estudiosos afirmen que aquesta «relaxació gramatical [de l'occità] s'anticipa [en Llull] al que serà habitual a partir de mitjan segle XIV» (HLC 2013, 467). S'ha demostrat que els manuscrits posteriors a 1330-1350 catalanitzen molt el que es pot considerar la *scripta* originària.² El fenomen es fa especialment evident en el cas dels manuscrits dels *Cent noms de Déu*, una obra que, a diferència dels poemes lul·lians (re) editats recentment, per diferents motius es presenta com un cos estrany, tant dins de la producció poètica del seu temps com en la del mateix Llull. La tradició manuscrita dels *Cent noms de Déu* implica testimonis en llatí, català i occitanocatalà, problema al qual s'afegeix l'àrdua qüestió de la relació de la forma mètrica del text amb determinats recursos prosòdics de l'àrab. Per operar en aquest panorama complicat ha calgut treballar conjuntament en la hipòtesi interpretativa global del text i en l'exploració minuciosa de les diverses versions que en reporten els manuscrits. Si les bases d'una edició crítica dels *Cent noms de Déu* que s'ofereixen en aquest article tenen molt en compte la relació peculiar de Llull amb el plurilingüisme, el que se sap del seu singular *modus operandi* a l'hora de compondre i difondre la pròpia obra ha estat la clau per configurar les famílies textuals i la tria dels manuscrits de referència.

² Vg. NEORL XI, NEORL XVI, NEORL XVIII i l'edició dels *Cents noms de Déu* que sortirà pròximament a la mateixa col·lecció.

2. Què són els *Cent noms de Déu*?

Els *Cent noms de Déu* són una obra composta d'una *Taula dels noms*, d'un pròleg en prosa, de cent capítols en vers dedicats cada un a un nom de Déu, d'una oració de lloança en prosa (*lausor*) que s'ha de repetir després de cada capítol, i d'un epíleg versificat.

La *Taula dels noms* és la llista dels cent noms de Déu precedits per la partícula vocativa *O*, i és a aquesta llista a la qual es refereix Llull quan en el pròleg (§ 7) aconsella: «que hom cascú dia diga los .c. noms de Deu e que escrits ab si los port».³ Aquesta *Taula* té una tradició manuscrita pròpia i, doncs, no s'ha de considerar com un índex banal de l'obra.⁴

El pròleg de l'autor, que n'explica la funció i l'estructura, és una clau important d'accés al text, perquè permet d'establir a quina versió o edició d'aquest fa referència. Al mateix temps, però, aquest pròleg també ha generat alguns malentesos que s'han de revisar (Sari 2020b, 17-21). La rotunda afirmació que Llull ignorava la *gramàtica* (o sigui el llatí) ja fa temps que s'ha aclarit (Badia, Santanach & Soler 177-179, en particular 179, n. 46),⁵ mentre els problemes que van sorgir en relació amb el que s'hi diu sobre l'estructura mètrica de l'obra i la relació d'aquesta amb l'Alcorà són encara un tema de discussió que s'intenta desentrellar a continuació.

Cada capítol dels *Cent noms* està format per aproximadament deu *verses*, i cada vers està format per tres línies lligades per la rima. Al § 4 del pròleg es diu que aquests trístics es poden cantar com els salms i «segons que els sarraïns canten».⁶ Si la majoria d'aquests trístics són regulars internament (la major part són tres octosíl·labs, però també trobem tres enneasíl·labs, tres decasíl·labs, etc.), també en tenim molts que presenten irregularitats irreductibles,⁷ com al capítol 58.5, on la primera línia és de vint síl·labes, la segona de catorze i la tercera de setze:

³ Per a la relació de l'obra de Llull amb les llistes de noms divins cristians vg. Sari (2020a, 182-191). S'ha de fer constar que, per a la majoria, aquestes es configuren al voltant del número 72, que s'ha de posar en relació amb la tradició jueva, mentre que la llista dels 'bells noms' de Déu islàmica en preveu 99 (aquí també amb una certa variabilitat exposada en el mateix article). Llull amb els seus *Cent noms* supera tot d'una tant la preexistent tradició judeocristiana com la islàmica.

⁴ Vg. l'apartat 3.1 d'aquest article.

⁵ Vg. l'apartat 2.1 d'aquest article.

⁶ Aquesta última indicació melòdica es troba només en el manuscrit *V*, barrada per altra mà.

⁷ Amadeu Pagès (1938, 135-136) suposava que la variabilitat interna dels *verses* era deguda als copistes, no pas al mestre mallorquí, vg. Sari (2018b, 8-9).

Hom pot per sa libertat ordenar || *con re|ebe* graci|a del Seynor 20 (10+10)
 mas *no* pot forsar Deu || car *gracia se* fa per amor 14 (6+8)
 e per asso devem estar || en esperansa e en pa|or. 16 (8+8)⁸
 con reebe] com reba *SMULRP*¹², com resembra *I*, con rebra *O* no] non *M*
 gracia² se] granea ho *I*

Aquesta estructura singular, que en el pròleg està clarament descrita com a variable,⁹ es justifica perquè Llull entra deliberadament en competició amb l'Alcorà, concretament amb la forma del *saj'*, és a dir, la prosa àrab «rimada i versificada»,¹⁰ que Blachère (1964, 189) defineix amb precisió:

Cette prose est caractérisée par l'emploi d'unités rythmiques, en général assez courtes, allant de quatre à huit ou dix syllabes, parfois davantage, terminées par une clause. Ces unités rythmiques sont groupées par séries sur une même rime. Dans ces groupes, chaque unité rythmique ne comporte pas obligatoirement le même nombre de syllabes et, en dernière analyse, l'élément essentiel est constitué par la clause rimée. Par approximation, on traduira le mot *saj'* par prose rimée et rythmé.

L'obra lul·liana, amb les seves rimes perfectes però amb un metre variable¹¹ —que facilita el tractament d'una matèria complexa— hauria estat redactada d'aquesta manera per demostrar que qualsevol home pot escriure fent servir el bell *dictat* de l'Alcorà (Cruz Palma 2016); i això no entra en contradicció amb el fet que Llull demani de millorar la versió versificada en vulgar quan al pròleg suggereix que hi «pot esser altre home qui aquest libre pos en axí bel dictat com l'Alcorà», afirmació que no s'ha de llegir com una proposta de traducció a l'àrab (Sari 2020b, 18-19).

La *lausor* és una pregària genuïnament lul·liana que es canta com la doxologia menor, o sigui el *Gloria Patri*. Aquesta última és l'oració que se sol

⁸ Els segons hemistiquis podrien ser regularitzats en enneasíl·labs, però això no homogeneitzaria el tríptic. La sil·labació diferent de *gràcia* es podria uniformar usant la forma reduïda del pronom feble (*gracia-s*), però la tradició manuscrita és uniforme, a part *I* que innova.

⁹ «E no fem forsa si en alguns versos a mais sillabes que en altres, car assò sostenim per so que meylor materia puscam posar en est libre.» A partir d'aquesta indicació s'ha afirmat que totes les obres en vers del mestre presenten irregularitats, cosa que s'ha provat falsa en moltes ocasions (Sari 2018c, 134). Com s'ha indicat a la nota 7 *supra*, Pagès havia entès que les obres versificades lul·lianes corresponen als cànons mètrics contemporanis, posició que Romeu abona (1988, 14 n. 21), però que no es pot aplicar als *Cent noms*, ja que el mateix autor adverteix que «en alguns versos a mais sillabes que en altres».

¹⁰ La controvèrsia sobre si l'Alcorà està o no està escrit en la forma del *saj'* és un debat que remunta als temps d'al-Bāqillānī (m. 403/1013), que va negar aquesta relació, atribuint la seva posició també a al-Ash'arī (m. 324/936). La idea és que l'Alcorà, com a paraula de Déu, no pot tenir cap relació amb formes literàries humanes (Stewart 1990, 102).

¹¹ El fet que els capítols dels *Cent noms* es puguin cantar amb la música del salms justifica aquesta variabilitat, vg. Sari (2018c) i Rossell en aquest mateix volum de *SL*.

cantar al final de cada salm en la litúrgia de les Hores i en el breviari. Llull farà servir aquesta *lausor* en altres obres seves posteriors als *Cent noms de Déu*.¹²

A l'epíleg es demana a Déu que preservi l'obra i que perdoni tots aquells que la canten; a tots aquells que la voldran cantar se'ls explica que a través d'aquest cant podran conèixer, amar i honorar millor Déu. Finalment l'últim trístic dedica l'obra també a l'honor de la Verge.

2.1. On i quan es van compondre els *Cent noms de Déu*?

En el pròleg Llull demana a la cort pontifícia de fer traduir *en bell dictat* els *Cent noms* en llatí:

*Soplec doncs al sant payre apostoli e als seynors cardenals que·l fassen posar en latí e·n bel dictat, car yo no li sabria posar per so car ignor gramatica.*¹³

Soplec] Perque yo (jo MP) Ramon (afegeixen a text Lull SMUO, Lullius Lt¹ i a la interlinia la mà que corregeix P¹ i Lt²) soplíc SMIULOFP doncs] manca SMIULOFP payre] pare SMIULOFP, para I apostoli] apostoli amb -ch afegit per altra mà L, apostolic UOP¹, apostolicum Lt²³ que·l] la -l s'ha afegit després V e·n bel dictat] ratllat V, manca SMIULOFP li] lo y SMU, le y OP car] cor U gramatica] lati gramatica (lati barrat) S

Els *Cent noms de Déu* formen, doncs, part del conjunt d'obres que mestre Ramon dedica als papes (Pistolesi 2018) però no hi ha indicacions clares sobre quin pontífex, ni sobre el lloc i l'any de composició. L'obra pertany al cicle de l'Art ternària,¹⁴ per això s'ha de descartar del tot el primer contacte amb la cort romana el 1287, fracassat per la mort d'Honorí IV (3 d'abril de 1287), mentre la presència de versicles sobre la pèrdua de Jerusalem confirma que s'ha creat després de la caiguda de Sant Joan d'Acre (18 de maig de 1291),¹⁵ que en representa el terme *post quem*. El terme *ante quem* és representat per l'*Arbre de ciència* i pel *Desconhort de Ramon*. En la primera, començada el 29 de setembre de 1295, es reporten vuit capítols dels *Cent noms*¹⁶ més alguns

¹² Vg. l'apartat 4 d'aquest article.

¹³ Sobre aquest fragment, bona mostra de l'oposició entre el manuscrit V i tots els altres còdexs (o sigui el conjunt de testimonis que s'han anomenat branca β) i la repetició del nom de l'autor, vg Sari (2018a: 201-202) i l'apartat 3.2 *infra*.

¹⁴ Relació confirmada per la llista de les dignitats al versicle 46.1: «Deus és confort dels homens amb concordar / de bondat (B), granea (C), poder (E) e durar (D), / saber (F), veritat (I), virtut (H), gloria (K), amar (G).» El desordre depèn de les possibilitats rímiques que permeten les dignitats mateixes: *bontat / veritat; poder / saber* i les dues que efectivament empra: *durar / amar* que són sinònims de *eternitat* i de *voluntat*. Qualsevol combinació no permet d'obtenir una rima perfecta sense desplaçar almenys un dels termes.

¹⁵ Cap. 48.9, 79.10, 94.10, vg. Sari (2018a, 213), i Perarnau (2002, 199-201).

¹⁶ Són els capítols 13, 22, 23, 24, 28, 33, 68, 72, vg. l'apartat 5 d'aquest article.

fragments del capítol 32; en la segona, que és cronològicament anterior a l'*Arbre de ciència*,¹⁷ s'afirma que els *Cent noms* ja s'havien escrit, en rimes, i es convida l'ermità amb qui manté el diàleg a cantar-los a la cort pontifícia com un «*quaix joglar*».¹⁸ En la primera part dels *Proverbis de Ramon*, obra localitzada a Roma però no datada als manuscrits i que s'ha datat el 1296(?)¹⁹, Llull reutilitza la llista dels noms de Déu que esdevenen els temes per desenvolupar els capítols corresponents.²⁰ En el pròleg d'aquest volum es confirma que els *Cent noms* s'havien escrit, però no hi ha cap referència ni a la forma ni a la cort papal.²¹ Finalment, en la *Medicina de peccat* (Mallorca, 1300), Llull afirma que els va escriure en vers i que els ha donat al papa.²²

Els papes implicats en la súplica dels *Cent noms* es redueixen, doncs, a tres. El primer és Nicolau IV (papat: 29 de febrer de 1288 - 4 d'abril de 1292), primer papa franciscà, devot a la Verge, interessat en les croades i en la conversió dels infidels, que era papa quan va caure Acre; la seva mort sobtada va obrir un interregne de més de dos anys. Llull va arribar a Roma al començament del 1291, amb el permís per ensenyar l'Art que el general franciscà Ramon Gaufredi li havia atorgat el 26 d'octubre de 1290 (Hillgarth 2001, 60-61) i presentà a aquest papa el seu primer tractat sobre croada: el *Liber de passagio*.²³ En la *Vida de mestre Ramon* s'indica que Llull va abandonar Roma «propter

¹⁷ A la Llull DB ara està datada el 1295, just abans de l'*Arbre de ciència* (vg. Bonner 2002), que inclou una referència a l'obra en la metaficció del seu pròleg: «En desconort e en plors estava Ramon sots un bell arbre, e cantava son desconort, per ço que aleujàs un poc sa dolor.» (ORL XI, 3). Al contrari Perarnau (2002, 184-185 i n. 45) proposa com a data més tardana el juliol 1294, mentre Romeu es decanta pel 1305 (Llull 1988, 22) proposat per Tarré (1941, 161).

¹⁸ «si no, que quaix juglar / vos feysets en la cort [papal], e los .C. noms cantar / los quals ay fayts de Deu e posat en rimar / per ço que ls hi cantàs e parlàs sens duptar» (vv. 703-706, ORL XIX, 248-249). Es reporten les importants remarques proposades per Josep E. Rubio (2018, 94) sobre aquests versos: «Interpretem que el que està proposant Ramon és que l'ermità assumeixca el paper de joglar que, en principi, havia pensat encarnar ell mateix. Ramon, trobador, havia compostat els *Cent noms de Déu* per cantar-los a la cort, però prefereix no fer-ho ell, ja que això podria afectar el prestigi de tota la seua producció escrita. Com a trobador a *lo divino*, encara pot tenir un cert predicament, mentre que la figura del joglar no s'adiu amb el paper que es reserva com a intel·lectual, diplomàtic i reformador.»

¹⁹ Vg. la fitxa a la Llull DB per les raons de la data d'aquesta obra.

²⁰ Amb canvis notables, com s'ha indicat breument en Sari (2018a, 214 i les taules de les p. 231-234).

²¹ «La primera part es dels proverbis qui son dels .C. noms de Déu, dels quals havem ja fet .i. libre» (ORL XIV, 1-2) / «Prima est de proverbis que sunt de Centum nominibus Dei, de quibus unum librum fecimus» (ms. Florència, Riccardiana 337, f. 33v).

²² «[L'*affatus*] mou la boca Deu lausant / e als seus .C. noms nomenant, / los quals escrivim en rimar / e al papa ls volgum donar» (vv. 1522-1525, ORL XVI, 200).

²³ El manuscrit de primera generació que reporta aquest tractat (París, BNF, lat. 3174) l'inclou com si fos la part conclusiva de la traducció al llatí del *Liber de santa Maria*, o sigui, sense solució de continuïtat entre les dues obres i amb l'*explicit* del llibre marí com a conclusió del tractat. Sembla una operació dirigida a les dues ànimes de Nicolau, la mariana i la més bel·ligerant.

impedimenta curiae / per mor dels entrebancs de la cort» (Llull 2013, 62/63) i no a causa de la mort del papa,²⁴ per tornar a Gènova, on ja havia estat breument abans i on, malgrat un cert èxit inicial, pateix la crisi psicològica que supera el dia de Cinquagesma de l'any següent (17 de maig de 1293, Llull 2013, 62/63-66/67). Va per primera vegada a terres musulmanes, o sigui, a Tunis, on es queda fins almenys a la meitat del mes de setembre, quan comença la *Taula general* «en mar en lo port de Tunisio» (ORL XVI, 517), que acabarà el 13 gener 1294 a Nàpols. Si Llull va aterrar a la cort angevina va ser fugint d'una mort segura (Llull 2013, 80/81-82/83), tanmateix en aquesta estada napolitana va aconseguir algunes acreditacions importants: tant Carles II d'Anjou com el seu fill Carles Martell li permeten de predicar a la colònia musulmana de Lucera (1 febrer de 1294, Hillgarth 2011, 66) i al Castell dell'Ovo en Nàpols (12 maig 1294, Hillgarth 2011, 67).

Finalment a Perusa el 5 de juliol s'elegeix el nou papa, Celestí V, però la cort apostòlica surt de l'Aquila, escortada per Carles II d'Anjou, només el 6 d'octubre per anar cap a la nova seu, Nàpols, i no Roma, on arriben el 5 novembre (Gatto 2006, 66-76).²⁵ Llull espera a Nàpols l'arribada de Celestí V, un papa que li desvetlla moltes esperances, tot preparant les obres que li dedicarà (Llull 2013, 82/83).²⁶ El 13 de desembre de 1294 Celestí va fer *il gran rifiuto* i la vigília de Nadal va ser elegit papa Bonifaci VIII. La cort pontifícia torna a Roma, Bonifaci surt de Nàpols el 2 gener de 1295 per ésser-hi coronat el dia 23 (Paravicini 2003, 87). El maig del mateix any es celebra el capítol franciscà d'Assís, que es considera el terme *post quem* del *Desconhort de Ramon*, i el 29 de setembre Llull comença l'*Arbre de ciència*, que acabarà l'1 abril 1296.²⁷ Aquest és el trencaclosques històric on cal moure's per esbrinar la data de composició dels *Cent noms*, que es materialitzen en el que anomenem la versió α del text.

A partir de les autoreferències lul·lianes, citades més amunt, és clar que

²⁴ És una indicació sorprenent, perquè aquest papa estava organitzant (a partir del gener de 1290) una croada que havia de començar el 24 juny de 1293. No obstant la caiguda d'Acre, el papa confirma la seva voluntat d'actuar aquest *passatge* el 12 febrer de 1292 (vg. Franchi 1990, 194-203). La seva mort també va aturar els primers temptejos de resolució de les qüestions sicilianes (vg. Franchi 1990, 134-135).

²⁵ Just abans de sortir, l'1 octubre, Celestí confirmava els acords que havien pactat Jaume II d'Aragó i Carles II d'Anjou a la Jonquera (desembre 1293) que preveïen la restitució de Sicília al papa, el qual després l'havia de entregar a l'angeví, vg. Gatto (2006, 59) i Perarnau (1982b, 15-16).

²⁶ Les obres adreçades a aquest papa amb dedicatòria segura són les *Flors d'amors i flors d'intel·ligència* i la *Peticció per la conversió dels infidels*, a les quals s'ha d'afegir també la *Disputació dels cinc savis* (ROL XXXV, xv-xxi) i el *Desconhort de Nostra Dona* (ORL XI, 90-91). Llull hauria pogut ser present a la coronació de Celestí a l'Aquila el 29 agost (Llull 2013, 82-83 n. 55).

²⁷ El 20 de juny de 1295 es firma el tractat d'Anagni, sota l'ègida del nou papa, que confirma les disposicions sobre els afers sicilians ja establertes per Celestí, vg. n. 25 *supra*, però afegint-hi que Jaume II tenia dret a conquistar Còrsega i Sardenya (Paravicini 2003, 95).

la campanya de promoció dels *Cent noms* comença durant el primer any del papat de Bonifaci, el 1295. A més, els esments del *Desconhort* i de l'*Arbre de ciència* assenyalen quina forma té l'obra: és un text en vers (*en rimar*), que s'ha de transmetre amb mitjans similars als de la poesia (cantada per un *quaix joglar*) i que té el format d'un *llibre*. Durant el papat de Celestí V (juliol - desembre del 1294) Llull preparà diverses obres clarament pensades i dirigides a aquest pontífex i s'ha d'excloure que li quedés temps per als *Cent noms*. S'obre, doncs, la possibilitat que l'obra fos anterior. Es detecta un buit notable en la producció entre el *Liber de passagio* (Roma, gener - abril 1292)²⁸ i la *Taula general*, començada a Tunis el setembre del 1293. Una vegada acabada aquesta última (gener del 1294), Llull esmenta per primera vegada aquesta nova versió de l'Art en el tractat sobre l'*affatus* (17 abril de 1294), en la *Disputació dels cinc savis* (obra relacionada amb Celestí) i, amb més constància, durant el papat de Bonifaci. Com s'explicarà més endavant, el pròleg dels *Cent noms* comparteix materials textuais amb el pròleg de l'*Art amativa* però fins ara no s'hi ha detectat cap connexió directa amb la *Taula general*.

La versió primigènica del text s'hauria de situar, doncs, entre la caiguda d'Acre (18 de maig de 1391) i la sortida de Llull cap a Tunis (suposadament a finals de la primavera - començament de l'estiu de 1293). La súplica a la cort pontifícia, que s'ha esmentat al començament, podria haver estat dirigida a Nicolau IV (abans del 4 d'abril de 1292) però també hauria pogut ser una mena de *desiderata* per promoure una obra escrita durant l'interregne (que acaba el 5 de juliol de 1294). Aquesta segona opció justificaria el fet que la propaganda que l'autor fa dels *Cent noms* esdevingui tant insistent durant el papat de Bonifaci. Llull no havia aconseguit de lliurar-los al papa franciscà, que era el destinatari inicial (sigui pels «entrebanca de la cort» o per la mort de Nicolau IV), i no l'havia tornat a activar perquè Celestí li havia suggerit una estratègia diferent (Perarnau 1982b, 17-26): l'adveniment del papa Bonifaci (24 de desembre de 1294) fa que Llull reprengui els *Cent noms* i que proposi de fer-los traduir al llatí,²⁹ però com veurem tot seguit, en aquesta ocasió Llull tampoc aconseguí que l'obra fos traslladada a la llengua sàvia. A partir del 1300 els *Cent noms* no s'esmenten més i no figuren a la primera selecció antològica de la seva producció que es proposa en el *De fine* (abril 1305). Resulta, però, que el testimoni més antic que ha conservat

²⁸ En el manuscrit de París, BNF, lat. 3174 és clarament indicat: «Datum Rome anno nativitatit dominice .M^o.CC.IX.II (f. 134v). Sobre aquest manuscrit, vg. la n. 23 *supra*».

²⁹ La *Medicina de peccat*, on es troba l'afirmació inequívoca que Llull ha donat els *Cent noms* al papa (sense dir quin), és datada durant el papat de Bonifaci.

l'obra (*V*) s'ha de situar justament al primer quart del s. XIV: és un còdex format per tres unitats independents i produïdes en el mateix centre escriptori.³⁰

3. La tradició manuscrita: la *Taula dels noms* i els *Cent noms de Déu*

Com es pot veure a la taula de l'annex I, els *Cent noms de Déu* van tenir una discreta fortuna manuscrita: tenim un sol manuscrit (*V*), que reporta tant la *Taula dels noms* com els capítols sencers, situació que es repeteix a la traducció llatina més antiga del text (*Lt^l*), amb variants significatives; sis manuscrits que transmeten només la *Taula* (*ACDEJN*); i nou (+1) manuscrits que contenen l'obra sencera (sense *Taula*) (*FILMOP¹²RSU*). A aquests cal afegir l'únic manuscrit conservat de l'*Arbre de ciència* català (*Ac^l*), i un altre còdex (*Ac²*), ara en mans desconegudes.³¹ Finalment, tenim la traducció llatina més tardana, conservada a *Lt²³* (1690).³² Per classificar tots aquests testimonis cal resoldre cinc reptes interpretatius: (1) Els *Cent noms* són un text o dos? (2) Quines són les llengües emprades (occità/català/llatí)? (3) Per què hi ha una *mise-en-page* diferent en aquests manuscrits? (4) Per què les rúbriques dels manuscrits són diferents (problema de *mise-en-texte*)? (5) Per què la *lausor* té una posició diferent i està en dues llengües diferents? És prudent, doncs, explorar per separat els testimonis que transmeten la *Taula dels noms* (§ 3.1) i els testimonis que contenen el conjunt de l'obra, als quals s'assigna l'etiqueta de branca β (§ 3.2).

3.1. Els manuscrits de la *Taula dels noms*

La *Taula*, que com hem dit és la llista dels noms en vocatiu, cal que sigui la forma primigènia del text. Per descomptat és un punt de contacte indiscutible entre els *Cent noms* lull·lians i la tradició islàmica. En efecte, el que es podria interpretar com un simple índex de tota l'obra en realitat és una pregària autònoma, com es desprèn de la fórmula doxològica present en tots els manuscrits

³⁰ Vg. Pomaro en aquest mateix volum de *SL*.

³¹ Salvador Galmés va fer servir aquest manuscrit per a la seva edició de l'*Arbre de ciència* (ORL XI-XIII).

³² Cal una petita explicació sobre les sigles *P¹²* i *Lt²³*. Totes aquestes es refereixen a un únic manuscrit, el Palma, Arxiu Diocesà, Causa Pia Lull·liana 16, que està format per dues unitats: ambdues proposen el text català acarat amb la traducció llatina que va fer Lluís Coll el 1690, el qual per encàrrec de Gabriel Mesquida i de Pere Bennàsser traduïa les obres de Lluís al llatí per reactivar el procés de beatificació (Trias Mercant 2009, 63-64). La segona unitat (*P²* i *Lt²*) seria l'esborrany, mentre la primera en constituïria la versió en net (*P¹* i *Lt¹*), que, però, en la columna amb el text llatí presenta correccions notables, que esmenen la traducció de Coll a fi de fer-la esdevenir més propera a l'original català del costat; així s'obtidria una tercera traducció al llatí de l'obra.

de la *Taula*, afegida al nom 100 *O fi*, que segons la versió de *V* és com segueix:³³

O fi e compliment *aies* pietat de ta gent e beneex *nos* ab *tos* noms *cent*
aies] *repeteix* o *fi* e compliment *abans de la formula doxològica A nos*] me *A*,
mi *CDEJN* *tos*] tots *E cent*] *afegeix amen E*

L'única variant rellevant és el *nos* de *V*, que demana una benedicció general, i que els altres testimonis interpreten com a benedicció personal, *me*. Cal tenir present que els musulmans invoquen els Noms de Déu de dues maneres, fent-los precedir per la partícula vocativa *ya*, ex.: *ya raḥmān, ya raḥīm*, o per l'article definit *al*: ex. *al-raḥmān, al-raḥīm* (Scarabel 1996, 50); aquesta darrera solució és present als textos teològics i a la llista dels noms acompanyada de la melopea que permet de cantar-los.

A continuació es donen algunes informacions contextuals sobre els diferents manuscrits que conserven la *Taula*, que ajuden a perfilar les relacions intertextuals i la circulació de l'obra.

A = s. XIV (abans de 1363). Bifoli en pergami, 132 x 97. Fragment que conté només els noms des del 73 al 100, manca un altre full per completar la llista. Al full 1r els noms estan disposats en dues columnes: la primera conté vint-i-dos noms, la segona, sis, seguits per la fórmula doxològica (amb la repetició del nom 100), la *lausor* en llatí i el fragment del pròleg (§ 7) sobre la *uirtus uerborum*.³⁴ No en sabem la provinença exacta però podem deduir que va ser fet a Barcelona. Al f. 1v una mà escriu en caràcters més grossos l'introït, l'oració, l'epístola i el gradual de la missa per la SS. Trinitat. Al f. 2r hi trobem el fragment final d'un *Plactus Mariae* anònim (i desconegut) en llatí. S'ha aprofitat el f. 2v restant per copiar algunes notes de pagament: l'anònim que escriu aquestes línies descriu el contingut d'una «caixa de la sagristia» i alguns ingressos. Hi apareixen els noms de Pere Roca, que segons els *Libre del quarter apellat de Madona Santa Maria del Mar* (1363)³⁵ era un argenter (Piquer Ferrer 2005: 66),³⁶ i de Na Berga, que, si és la mateixa, era una «vidua revanadora [revenedora]» del mateix barri (Piquer Ferrer 2005, 120).³⁷ També

³³ A *V* el text és afegit per una altra mà, vg. Pomaro en aquest mateix número de *SL*.

³⁴ Vg. Sari (2020a, 183-185) i Mayer (2020, 52-56).

³⁵ Recull la talla pagada per cada habitant del barri barceloní per la guerra que el rei Pere el Cerimoniós tenia amb Castella (Piquer Ferrer 2005, 41).

³⁶ Vivía en la «xxxix. illa qui hix partida en lo carrer de la Mar e al carrer dels Vigatans e al carrer de la Boría e en lo carrer del Miy e es hi compresa la illa den Pere Juyol qui hix e la plassa del Blat» (Piquer Ferrer 2005, 66).

³⁷ Vivía en la «lxx. isla qui partida hix en lo carrer den Merdansa e en lo Pont den Arbosset e partida en lo Rech» (*Talla parcial del quarter de la Mar de Barcelona*, Piquer Ferrer 2005, 120). Segons l'estudiosa

hi trobem com a testimoni un Bartomeu Carbonell, prevere, que hauria de correspondre al prevere beneficiat de la Seu de Barcelona,³⁸ que fa testament el 14 març de 1375.³⁹ Aquest manuscrit confirma la circulació de la *Taula* com a oració autònoma i el seu ús en relació amb els poders de la *uirtus uerborum*. És també important per entendre la circulació d'obres lul·lianes en àmbits eclesiàstics poc abans de les campanyes antil·lulistes de Nicolau Eimeric, el qual inclou els *Cent noms* entre les obres prohibides, amb deu tesis errònies. Donem una transcripció d'aquest fragment a l'apèndix II.

C = s. xv. Pergamí i paper, I+2+I+421 ff., 295 x 220. El manuscrit està compost per sis unitats. La que ens interessa és la primera (ff. 4r-211v, caixa 200 x 143), que comença amb la *Lògica del Gatzell* i acaba amb la *Taula*. Aquesta és copiada a continuació del *Llibre de santa Maria* en llatí, just després del colofó que indica: «Editus fuit iste liber per magistrum Raymundum Lulli de Maioricis, et transcriptus Romae et completus die VI. Novembris 1425. Amen» (f. 211ra). El còdex forma part del conjunt de manuscrits que transmeten la traducció llatina del *Llibre de santa Maria* feta a Roma el 1425.⁴⁰ En comparació amb el text llatí de la mateixa obra del manuscrit París, BNF, lat. 3174 (Soler 2010, 203),⁴¹ la traducció que transmeten aquests tres còdexs és molt més propera al text català conservat pel manuscrit Palma, Biblioteca

aquest segon document que publica: «podría corresponder a la revisión que se hizo en 1365 de las *talles* del *fogatge* de 1360, con motivo del un nuevo donativo impuesto en las Cortes de Tortosa en 1365, o bien podría tratarse de un fragmento de la talla que se hizo entre 1374 y 1376 para sufragar las obras de la muralla de la ciutat» (Piquer Ferrer 2005, 43).

³⁸ El 17 de novembre 1330, Alfons el Benigne ordena que entre els tres pobres que el rei podia escollir, gràcies a un privilegi reial atorgat al seu pare, perquè s'alimentessin a través de la Pia Almoina de la Catedral, la primera vacant fos assignada a «Bartomeu Carbonell, sobrino de su capellán Ramón Fuster, ya que era escolar pobre» (Mutgé Vives 1987, 34, vg. id., 160).

³⁹ Barcelona, Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, 20/12, notari: Guillem de Santilari, *Secundum liber testamentorum* (8 maig de 1364 - 19 agost de 1383), ff. 40r-41v. Dec les gràcies a Carles Vela Aulesa i a Lluís Cifuentes, que m'han guiat en la comprensió d'aquest fragment.

⁴⁰ A més del manuscrit de Sevilla contenen el mateix colofó el Vaticà, Apostòlica, Barb. lat. 684, ff. 1-60v, i el Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 10519. II, ff. 22-59v. El manuscrit més antic d'aquesta sèrie és el Barb. Lat. 684, de mà de Fantino Dandolo. Aquest últim es trobava a Roma en l'any indicat al colofó per una legació a la Cúria papal (Pomaro 2005, 194-195) però hi va tornar també per l'elecció del papa veneçià Eugeni IV el març del 1430. Dandolo va mantenir un «cenacle» lul·lià al Vèneto, on van ser acollits els mestres de la Escola lul·liana de Barcelona Joan Bolons i Joan Ros, els quals van presentar les seves lliçons sobre l'Art a partir del 1433 (Fiorentino 2015, 241). L'editora del *Liber de santa Maria*, Blanca Garí, malgrat les poques variants dels tres manuscrits, conjectura que el de Sevilla podria ser còpia del de Munic, però no ho indica a l'*stemma*, perquè hi fa derivar aquests dos còdexs d'un antígraf comú, descendent de l'antígraf del Barberinià (ROL XXVIII, 27-28). En aquest últim el colofó està farcit de sants relacionats amb Dandolo i la seva família, la qual cosa fa pensar en una versió d'aquesta traducció reelaborada pel veneçià mateix. Cal investigar més a fons en quin àmbit es va fer aquesta traducció del text català conservat en el manuscrit de Palma i quina circulació va tenir.

⁴¹ Vg. la n. 23 *supra*.

Pública 1002. Aquest últim havia format una sola unitat amb l'actual Vaticà, Apostòlica, Ott. Lat. 542, o sigui, el nostre manuscrit *N* (Soler 2005-2006). Les *Taules* copiades a *C* i *N* no comparteixen, però, ni la *mise-en-page* ni els errors; de fet a *C* la llista està distribuïda en dues columnes però els noms estan copiats l'un darrere l'altre (4/5 noms per línia) i no l'un a sota l'altre com en tots els altres còdexs. És l'únic manuscrit amb aquesta *mise-en-page*.

D = s. XIV-XV. Paper, II+217 ff., 275 x 211. Manuscrit problemàtic: presenta una *editio variorum* pel *Llibre de amic i amat* (Soler 2012, 208-209) i conté la *Cantilena* alquímica espúria (ORL XX, 291-294). Hi treballen almenys quatre mans. La *Taula* està copiada per la primera mà just després del *Desconhort de Ramon* (com a *NJ*), seguida per la *lausor*. Els noms estan escrits en tres columnes: al f. 85v n'hi ha trenta per columna, al f. 86r, tres a les primeres dues, mentre a l'última hi ha el nom 100 i la fórmula doxològica. S'han separat els noms de deu en deu amb un traç més clar. *D* comparteix amb *E* la fórmula introductòria: «Aquests son los *Cent noms de Deu* los quals Mestre Ramon Lull ha fets, dels quals ha fets cent psalms los quals se poden cantar axí com los psalms de David e dos [*sic*] proverbis». Va pertànyer al convent dominicà de Palma però no en sabem la provenença.

E = s. XV segona meitat. Paper, 104 ff., 215 x 145. Manuscrit compost per dues unitats. La segona conté la *Taula general* en llatí, i és la part que va pertànyer a Pietro Simone Pacini da Bagnacavallo com indica la nota de possessió esborrada al començament de la *Tabula generalis* (f. 17r); la primera conté el *Cant de Ramon*⁴² seguit per la *Taula dels noms*, amb la fórmula introductòria de *D* sense variants significatives.⁴³ La *Tabula generalis* és copiada per dues mans (canvi de mà al f. 32r); la primera secció del còdex va ser copiada per una altra mà, molt similar a la segona de la *Tabula* però probablement més tardana. El full enganxat al f. 4 (del s. XVII, segona meitat) dona algunes informacions relacionades exclusivament a la *Tabula generalis*.⁴⁴ En canvi ens dona més dades el bifoli (del s. XVIII) enganxat al f. 3. L'anònim que el va escriure coneixia el còdex en la disposició actual, però indica que, al final del còdex, hi havia hagut una altra

⁴² El *Cant de Ramon* porta aquest encapçalament: «Cant de mestre Ramon Lull de Mallorca, lo qual se canta per manera de salmodia». És el mateix que es troba a les còpies dels manuscrits Vat. Lat. 10275 (s. XV) i Sant'Isidoro 1/22 (XV 1r quart), en els quals el text és incomplet (manquen els vv. 69-84) i afegit per mans diferents de les que copien dels còdexs. En tots tres manquen els vv. 22-24.

⁴³ Repeteix el primer *los quals* dues vegades, afegeix *reverend a mestre*, i escriu *cent phalms* en lloc de *cent psalms*; l'estrany *dos proverbis* és conservat.

⁴⁴ Cita l'*Scriptores ordinis minorum* de Luke Wadding (1650); l'edició de la *Tabula generalis* d'Alfonso de Proaza i Nicolau de Pacs (1515, però que data el 1525); l'antologia de Lazarus Zetzner (1598); fa referència a Giulio Camillo (m. 1544), a Ramon Sibiuda (m. 1436) i al *Digestum sapientiae* (c. 1648) d'Yves de París (Charles de la Rue).

nota de possessió del mateix Pacini que no s'ha conservat i que podria ser l'índex d'una reorganització posterior del material. En relació amb les obres que ens interessin, afirma que «*Canticum et Centum nomina Dei quae habentur in principio codicis scripta sunt in civjita [paraula esborrada] Maioricensi, quemadmodum et alia opera quae postea sunt in Catinam convena; ex quibus nullum est quod censurae subiaceat*». Les informacions que dona sobre Llull provenen de la introducció a l'edició de l'*Ars generalis ultima* de Francesc Marçal (Llull 1645), que cita amb un error de data (1635 i 16335 [sic]). Indica, també, que el manuscrit fou «exscriptus anno Nativitate 1370» i aquesta data prové amb tota probabilitat de l'actual f. 2.⁴⁵ Aquest és un instrument notarial relacionat amb un testament en el qual apareix el ferrer Romeu Francolí, administrador de l'almoïna de la confraria dels ferrers barcelonins, que tenim documentat a partir del 19 de maig de 1359⁴⁶ i que ja era mort el 17 d'octubre de 1402 (Feliu i Montfort 2016, 259). El 19 d'abril de 1393, Francolí fa de fiador, amb la seva dona Angelina, del pagament de cinquanta lliures que Miquel, neòfit i abans sarraí, encara havia de pagar per la seva llibertat (Hernando 2003, 510-512, doc. 569).⁴⁷ La data en el document del manuscrit *E* no és llegible però encaixaria amb la del bifoli, a més ens indica que el manuscrit prové de Barcelona. Les proves de ploma dels actuals ff. 1v i 100r són de tema paral·lel·lià, és a dir que són fragments de l'*Introductorium magnae Artis generalis*. La *Taula dels noms* està copiada en dues columnes, amb els noms l'un sota de l'altre, cadascun separat per un calderó: 18 per columna al f. 6v, 30 per columna al f. 7r, 3 i 2 més la fórmula doxològica al f. 7v. Després de la *Taula dels noms* es copia la *lausor* amb aquesta frase introductòria, no present a *D*: «Aquesta oració se diu en cascun psalm com hom diu Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto».⁴⁸

J = s. xv final - xvi primer quart. Paper, V + 84 ff., 150 x 112. Manuscrit molt petit, que conté una gran quantitat d'obres lul·lianes copiades per una mà principal. Conté textos lul·lians tant en prosa (ratlla tirada) com en vers (doble columna). Com a *DN*, la *Taula* és copiada després del *Desconhort de Ramon* i amb la mateixa *mise en page* en tres columnes, un nom per línia i separats de deu en deu per un petit traç horitzontal. Reparteix l'espai buit de la segona columna de la caixa usada pel *Desconhort* (aprox. 5 cm) en tres parts

⁴⁵ Dono les gràcies a la directora de la secció de manuscrits de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, Claudia Montuschi, que, a petició meua, va fer desenganxar de la contracoberta els fulls de què es tractarà. Desafortunadament no he pogut tornar a veure el manuscrit i només dispo de reproduccions.

⁴⁶ Col·labora amb la taula d'acordar de l'estol de l'armada reial contra Castella en ocasió de la batalla naval de Barcelona (ACA, RP MR 2296, f. 5v).

⁴⁷ Vg. la fitxa a la base de dades MedCat: <https://medcat.sciencia.cat/ca/medcat?nom=4248>.

⁴⁸ Aquesta indicació és similar, però no idèntica, a la que trobem en el pròleg, vg. l'apartat 4 *infra*.

i hi copia quaranta-sis noms a la primera, quaranta-nou a la segona, sis a la tercera amb la fórmula doxològica i la *lausor*. Escrit per un desconegut frare Jacobus («Hunc librum scripsit Fr. Jacobus» f. 1r), segons Gabriella Pomaro (2005, 201), depèn de material relacionat amb l'Escola lul·liana de València. Tant a l'edició de les *Hores de nostra Dona* (NEORL XI, 49-50) com a la de la *Medicina de peccat* (NEORL XVI, 95-97), de la qual conté el fragment *De oració*, s'indica que comparteix alguns errors de *N*, encara que no en derivi directament; en canvi, en el cas del *Desconhort de nostra Dona* (NEORL XI, 114-115), presenta traces de contaminació.

N = s. XIV últim quart. Pergamí, II+89 ff., 170 x 122/124. Com ja s'ha indicat, formava una única unitat amb el manuscrit Palma, Biblioteca Pública 1002 (Soler 2005-2006), però els dos testimonis presenten dues notes de possessió diferents, el manuscrit de Palma va pertànyer a Antoni Serra, mentre el còdex *N* era de propietat de Antoni Bellver, el seu successor a la regència de la càtedra lul·liana de Mallorca.⁴⁹ Els dos còdex constitueixen un vertader *Mariale* lul·lià: el de Palma conté el *Llibre de santa Maria* en català, mentre a *N* hi trobem les *Hores de nostra Dona* en vers i les *Hores* en prosa paralul·lianes (vg. NEORL XI, 25-30), el *Desconhort de nostra Dona*, el fragment *D'oració* de la *Medicina de Peccat* i el *Desconhort de Ramon*, al qual segueix la *Taula dels noms* en tres columnes, un per línia, deu per columna al f. 90r, al f. 90v vint-i-set a les primeres dues, i divuit a la tercera, seguits per la fórmula doxològica. Al f. 90v estan separats de deu en deu per un calderó (l'última agrupació és de dotze noms). No pertany a la mateixa família de *V* ni pel *Desconhort de Nostra Dona* (NEORL XI, 113-114) ni pel *Desconhort de Ramon* (Pagès 1938, 126-128, 130-133, ms. *D*). Va arribar a Roma el 1591, amb una tramesa destinada al cardinal Ascanio Colonna (Pérez Martínez 1960, 340).

V = s. XIV primer quart. Pergamí, 68 ff., 177 x 123. Per a la descripció d'aquest manuscrit vegeu l'article de Pomaro en aquest mateix volum de *SL*. És l'únic manuscrit en català que conté tant la *Taula* com els capítols dels *Cent noms*. No en sabem la provenença ni com va anar a parar a Roma. Encara que la nota de possessió d'Onofre Salvat⁵⁰ ens confirma que el manuscrit es trobava a Mallorca a finals del s. XVI - començament del XVII, el còdex, en la seva forma actual, no resulta registrat entre els que es van trametre a Roma en el mateix període. L'únic catàleg que podria comprovar aquest enviament seria el dels llibres que Joan Riera, postulador de la causa entre 1616 i 1633, lliurà

⁴⁹ També el còdex *S* conserva la nota de possessió de Serra, mentre el manuscrit *I* va pertànyer als dos mestres, vg. l'apartat 3.2 *infra*.

⁵⁰ Està documentat el 1613 en relació amb el primer procés de beatificació (Pérez Martínez 2004, 56-57).

al tribunal romà de la Inquisició al començament del s. xvii (Penya 1888, 231). En aquest apareixen les tres obres recollides a *V*; els *Cent noms* i el *Desconhort de nostra Dona* estan presentats seguits (ítems 15 i 16, en *llemosí*), en canvi el *Desconhort de Ramon* hi apareix amb un altre títol i separat per dues obres (ítem 19, *Liber plantus Raymundi*, sense indicació d'idioma).⁵¹ *V* és, de fet, un conjunt de tres unitats i, donat que el primer full de les últimes dues unitats està ennegrit, podem sospitar que aquestes encara no estaven relligades quan Riera va arribar a Roma. La *mise-en-page* que aquest manuscrit proposa en les dues unitats (2a i 3a) que recullen els dos *Desconhorts* correspon a la de l'èpica coetània (Hasenhor 1990, 239-244). La primera unitat, que conté els *Cent noms*, al contrari, té una *mise-en-page* similar a la de la transmissió de la lírica pel que fa als capítols de l'obra (doble columna a ratlla tirada). La *Taula dels noms* obre el manuscrit (f. 1) amb els noms en vocatiu; aquests noms, quan esdevenen els títols dels capítols corresponents, canvien la *o* del vocatiu pel *de*, indicatiu del tema. Aquesta última és la forma desitjada pel copista com demostren les anotacions pel rubricador, al marge inferior de molts folis, que reporten els títols del capítols en aquesta versió. La *Taula* està distribuïda en quatre columnes, les primeres dues al recto i les altres al verso del f. 1, hi ha 25 noms per columna al f. 1r; 26 a la primera columna del f. 1v i 24 a la segona, amb la fórmula doxològica afegida per una altra mà coetània.

Lt¹ = s. xvi-xvii. Paper, I + 80, 200 x 135. Presenta el títol *De centum nominibus Dei alias Psalterium*. Les dues filigranes, que corresponen a Briquet 12209 i 12250, ens indiquen que el paper s'ha fet a Roma a finals del s. xvi. Juan Arce de Herrera tenia a Roma una còpia dels *Cent noms* a finals del s. xvi.⁵² Durant la seva vida va enviar una carta d'apologia lul·liana al cardenal Carles Borromeu i finalment la seva col·lecció de llibres va passar a la biblioteca Ambrosiana de Milà, fundada pel cosí d'aquest, el també cardenal Federico Borromeu (Trias Mercant 2009, 40). Sembla probable que aquesta traducció al llatí, que és la més antiga que conservem, s'hagués fet en aquest context. El cos de l'obra conserva l'estructura tripartida dels *versos* i intenta mantenir les rimes, en la majoria dels casos però en presenta només dos i no tres com al text català. La traducció no és completa: tenim algunes línies, a vegades trístics sencers, que no estan traduïdes però estan marcades per punts; sospitem, doncs, que no són omissions de

⁵¹ Vg. el *Memorial dels llibres del glorios y beneventurat Dr. y martir Ramon Lull, aportat en Roma, resignats á la Illma. Congregatio dels Cardenals de la Sta. Inquisito per lo P. Mestre Juan Riera, sindich del Regne de Mallorca*, Llull DB <http://www.ub.edu/llulldb/cat1.asp?RIE-J>. Per a la identificació del *Desconhort* amb el *Planctus Raimundi*, vg. NEORL XI, 92-93.

⁵² El títol de l'obra en aquest catàleg sembla en francès: *Libre du cens noms du Dieu* (Inc. *Cum los sarains*); vg. Llull DB <http://www.ub.edu/llulldb/cat1.asp?ADH-1>.

l'antígraf, sinó que el traductor no va aconseguir de donar raó del text original.⁵³ Els capítols 45 i 50 estan copiats al final del volum després de la *lausor* amb reclams. Falta (*ergo* no el tradueix) l'epíleg, sense indicar-ho. A més omet, també sense marcar-ho amb punts, els mateixos *verses* que *S*. El testimoni pertany, doncs, a la branca β , amb l'única excepció de proposar la *Taula dels noms*. De fet el manuscrit s'obre amb una *Taula* sense títol, amb els noms en nominatiu i amb tres omissions,⁵⁴ a causa de les quals la numeració en xifres aràbigues que escriu el copista s'acaba amb el nombre 97. Tampoc hi trobem la fórmula doxològica després del nom 100 *O Fi*, de què s'ha tractat més amunt. Sembla, doncs, que la *Taula* que proposa aquest manuscrit no sigui, com en el cas de *V*, la de la *Taula dels noms*, sinó un índex incomplet o un tempteig de recopilació dels noms divins. Per això no la prenem en consideració en aquesta primera anàlisi dels testimonis dels *Noms de Déu*, sinó en la segona.

S'analitza seguidament el text de la *Taula*, que tant a *V* com a *ACDEJN* és en vernacle. Trobem poques variants a la llista dels noms, algunes purament gràfiques:

- nom 23 O saviea *V*
saviesa *CDEJN*
- nom 32 O bel *V*
bell *CE*, beyl *DN*, beyll *J*
- nom 45 O consellador *VCE*
conseyllador *DJN*
- nom 67 O nomenat
nomnat *CDEJN*

Observem també el contrast entre les formes més autènticament catalanes de *V* i d'altres d'occitanes:

- nom 41 O exoidor
exausidor *DJN*, exausidor *C*, exalsidor amb la -l- corregida en -u- *E*

⁵³ Caps. 7,10c; 25,9bc; 29,4c; 32,4c; 32,9a; 33,9a; 38,6c (en realitat no falta text); 45,4; 49,4c; 49,10bc; 53,10bc; 54,9c; 55,1bc; 55,2b; 55,9c; 56,10bc; 64,2ab; 73,10 (marcat amb els punts, però el tradueix com primer trístic del capítol següent); 86,5; 88,7bc; 88,8bc; 89,3c; 90,2c; 90,8c; 91,11bc; 97b. Paraules no enteses i substituïdes per punts: *home mendic* (26,8c); *s'asauta de donar* (26,9c); *hom cabal* (52,4c); *conquirer* (55,8b); *lo gita a noxaler* (60,5c); *erguyillos* (60,9b); *qui bo es* / lliçó β : *qui no-s desconeix* (62,4c); *captener* (80,10c); *recreegut* (90,7c); *antiquitar* / lliçó β : *ans quitar* (92,3c); *avenir* (98,1a; 98,7a); *aveniment* (98,2a); *avenitvitat* (98,3a); *aven* (98,5a; 98,6a).

⁵⁴ Manquen els noms: 4. O Trinitat; 34. O Creador; 47 O Defensador. El passatge al nominatiu dels noms en vocatiu que encapçalen cada capítol és clar per als noms de la segona declinació (-e \rightarrow -us) i per al nom de la quarta *Iesus* (voc. *Iesu*). Les úniques discrepàncies es troben al nom 59, *O misericordiant* = *misericordia* a la *Taula*, *O misericordians* al capítol; nom 72 *O temut* = *Qui timetur* a la *Taula*, *O qui timeris* al capítol; nom 75 *O concordant* = *Concordantia* a la *Taula*, *O concordans* al capítol; nom 93 *O intenció principal* = *Intentio* a la *Taula*, *O intentio principalis* al capítol.

Hi ha un llatinisme evident en *V* contra la forma vulgar:

nom 76 O equalant
equalant *ACDEJN*

Amb aquest precedent podem interpretar que, a *V*, el nom 88 també es pot considerar com un llatinisme, o una forma etimològica catalana culta, mentre *CDENJ* proposen la solució vulgar catalana i *A*, un occitanisme:

nom 88 O desiderat
desigat *DEN*, desijat *CJ*
desirat *A*

Al nom 74 apareix una variant adiafóra, per la contraposició entre dos sufixos documentats en Llull: *-ant* vs. *-ejant*.

nom 74 O diferenciand *VCE*, diferenciand *J*
diferenciajant *A*, diferenciégant *DN*

El capítol corresponent de *V* porta el títol *De distinció*,⁵⁵ i és a partir d'aquest sinònim que es desenvolupa el text. El verb *diferenciejar* apareix només una vegada en aquest capítol (§ 7),⁵⁶ mentre al capítol 42.3 hi trobem el verb *diferenciar* en *VMULROFP*¹², contra el *diferenciejar* de *SI*. El sufix *-ejar* és molt productiu en català, i per això la seva introducció al capítol 42.3 i als manuscrits *ADN* podria dependre dels copistes. En canvi, *J* oblida l'abreviatura de la segona nasal i sembla, doncs, allunyar-se del manuscrit *N*.

Tant *N* com *J* afegeixen el nom *O pacient*, que no forma part de la llista de la *Taula dels noms*;⁵⁷ a *N* el trobem després del nom 91 *O present*, mentre a *J* és afegit després del nom 92 *O noble*.

Finalment, indiquem els errors característics de cada manuscrit: a *C* el nom 65: *O membrat* és repetit dues vegades (la primera esborrada) i manca el nom 90: *O leyal*; *E* modifica el nom 85, que així correspon al títol intern de *V*, i n'afegeix un altre que ja havia escrit, o sigui, el nom 24:

nom 85 O esperat
sperança O amor *E*

El copista de *N* fa una anticipació al nom 93 i un error al nom 99, probablement degut a mala lectura:

nom 93 O intenció principal
O principal O intenció principal *N*

⁵⁵ Vg. l'apartat següent.

⁵⁶ En *S* el trístic és afegit per la mateixa mà al marge inferior. Només *UF* proposen la variant *diferenciar*.

⁵⁷ Però forma part de la llista de noms divins a partir de la qual es creen els *Proverbis de Ramon* (ORL XIV, 93, on també s'indiquen les variants).

nom 99 O comensament
començant *N*

J comet un error, que es troba també en el manuscrit *U*, en el títol del capítol corresponent, que en aquest últim és en llatí (*O inefabilis*):⁵⁸

nom 98 O infal·lible
inefable *J*

Es pot, doncs, separar el text de la *Taula dels noms* de *V*, que presenta formes més cultes del que està reportat en la resta del manuscrits. Entre aquests formen dos agrupaments els manuscrits *DE* i els còdexs *NJ*, que podrien dependre d'un antígraf comú però que no estan copiats l'un de l'altre.

3.2 La branca β dels manuscrits dels *Cent noms de Déu*

La resta de manuscrits constitueixen una branca de la tradició dels *Cent noms de Déu*, la branca β , que es caracteritza perquè no presenta cap *Taula*,⁵⁹ però s'utilitza la llista dels noms en vocatiu com a rúbriques de cada capítol. Com en la secció precedent donem algunes informacions bàsiques sobre els manuscrits medievals d'aquesta família:

I (i F) = s. xv tercer quart. Paper, III+59+I ff., 218 x 140. Aquest manuscrit va pertànyer a Ramon Pujol, ermità a Sant Honorat (Mallorca), que potser també el va escriure; vegeu la nota al f. 14r: «Aquest libre es de fra Ramon Pujol ermità de Sen Honorat». Pujol va passar l'ermita al venecià Mario Passa perquè hi instal·lés l'Escola lul·liana del puig de Randa, però el testimoni *I* no està inventariat en el catàleg dels llibres del venecià. Successivament el còdex va pertànyer també a Antoni Serra i a Antoni Bellver, ambdós mestres a l'Estudi General de Mallorca al s. xvi. Abans dels *Cent noms* hi copia el *Llibre què deu hom creure de Déu* (NEORL III, 73-104). El manuscrit presenta una *scripta* bastant conservadora, a diferència dels altres manuscrits de la mateixa branca: hi ha presència de la -s- antihiàtica i de la representació no constant de l'africada final amb -tz; aquest últim tret és característic de la *scripta* de Guillem Pagès, el copista-col·laborador de Llull (NEORL XIV, lii-ly; NEORL XVI, 376-380), i no presenta altres omissions si no les que caracteritzen la branca β (cap. 4.10, 8.9, 74.4). Els trístics estan escrits a ratlla tirada. D'aquest manuscrit deriva el text copiat a *F* (s. xvii), en el qual també es reproduïxen les notes de comentari a marge del testimoni *I*.

⁵⁸ Vg. Pomaro en aquest mateix volum de *SL* per l'origen d'aquest error.

⁵⁹ A part del manuscrit *O*, que inclou una taula al final del text que s'ha de considerar efectivament com l'índex de l'obra.

M = s. xv. Pergamí, 139 ff., 120 x 85. Aquest manuscrit va pertànyer al Marquès de Santillana i estaria, doncs, relacionat amb la cort del Magnànim a València (Ferrando 2018, 233). Per Perarnau (1982a, 115-116, n. 10) la mà principal correspon, o prové, de la mateixa escola de la primera mà (ff. 1-119v) del manuscrit Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 10497, indicació que no s'ha de descartar. Els *Cent noms* encapçalen el còdex, seguits per les *Hores de nostra Dona* en vers; després es copien fragments sobre els articles de la fe extrets de la *Doctrina pueril*, i citacions preses de l'apòcrif *Llibre de Benedicta tu* i del *Llibre de santa Maria*. El text dels *Cent noms* està escrit a ratlla tirada, però comença línia després de cada trístic. Aquest manuscrit té la *mise-en-page* pròpia de la lírica i presenta les mateixes omissions de *I*.

S = s. xiv tercer quart-xv *ineunte*. 199 ff., 125 x 97. Galmés l'anomena *Breviari de dona Blanca* (d'Anjou, l'esposa de Jaume el Just) sense que al manuscrit hi hagi cap indicació en aquest sentit (ORL XX, 301-302). Va pertànyer a Antoni Serra (f. 198v), com els testimonis *IN*. És el manuscrit més antic que presenta la divisió dels capítols dels *Cent noms* segons la litúrgia de les Hores (Sari 2011 i Seguí en aquest volum de *SL*). Es configura, doncs, com un salteri litúrgic, i a més d'obres i extractes lul·lians, conté textos bíblics emprats en la litúrgia de les Hores canòniques. No sabem d'on prové. Els *Cent noms* encapçalen el còdex seguits per les *Hores de nostra Dona* i les altres obres (com a *M*). El text està escrit a ratlla tirada. Pel que fa les omissions, a les que són característiques d'aquesta branca s'hi afegeix la del versicle 47.8. Molts dels manuscrits de la Societat Arqueològica Lul·liana estan ara en dipòsit a l'Arxiu del Regne de Mallorca, on aquest manuscrit ara té la signatura SAL 8.

U = s. xv meitat. IV+108+IV ff., 120 x 80. Juntament amb *S* és l'altre manuscrit que distribueix els capítols dels *Cent noms* d'acord amb les Hores canòniques. Conté només els *Cent noms de Déu*, sense altres obres, per això cal deduir que és un dels dos *Salteris del mestre*, que pertanyien a la Escola lul·liana de Barcelona (Madurell 1964, 106). En un moment no precisat va anar a parar al convent de sant Josep de Barcelona.⁶⁰ És el primer manuscrit conservat que disposa el text en vertical, un vers per línia. A més de les omissions compartides per *IM*, omet el versicle 67.8. El novè quadern (ff. 81-90) està mal relligat, és per això que els capítols 81 i 84 estan fora de lloc; si poséssim aquest bifoli entre els actuals ff. 84-85 i 86-87 els capítols tornarien al seu lloc.

LROP¹² = Manuscrits moderns de provenença mallorquina. Com que la seva descripció no aporta informació rellevant, es descriuran a la futura edició crítica dels *Cent noms*.⁶¹

⁶⁰ Vg. el catàleg del convent en el manuscrit Barcelona, Universitat de Barcelona, 1359, p. 369, on és indicat amb la signatura O 73

⁶¹ Per al manuscrit *L* (col·locació actual: Arxiu del Regne de Mallorca, SAL 20) vg. Fernández-Clot

Com ja s'ha anticipat, la branca β no conté cap *Taula*. Els noms de Déu apareixen en vocatiu a les rúbriques de cada capítol, però en dues llengües diferents: en els manuscrits *SMIUF* són en llatí (com per descomptat a Lt^1), mentre que en els més tardans hi ha una primera traducció del llatí al català, i una segona traducció des d'aquesta última al llatí a Lt^{23} , com es pot comprovar per als noms:

9. O estant *ACDEJNV* → *lat. existens SMIULt¹* → *II cat. estant LROP¹²* → *II lat. ens Lt²³*
10. O obrant *ACDEJNV* → *lat. agens SMIULt¹* → *II cat. faent LP¹², fayent⁶² RO* → *II lat. operans Lt²³*
22. O poder *ACDEJNV* → *lat. potestas SMIULt¹²³* → *II cat. potestat LROP¹²*
47. O defensor *ACDEJNV* → *lat. defensor SMIULt¹²³* → *II cat. defensor LP¹² però defensor RO*
56. O senyor *ACDEJNV* → *lat. dominator SMIULt¹²³* → *II cat. senyoretjador LROP¹²*
58. O graciament *ACDEJNV* → *lat. gracia SMIULt¹²³* → *II cat. gracia LROP¹²*
65. O menbrant *ACDEJNV* → *lat. memorate SMIULt¹²³* → *II cat. membrat LROP¹²*
72. O temut *ACDEJNV* → *lat. qui timetis S; qui timeris IMULt¹; cui timetur⁶³ Lt²³ (corregit amb timite Lt²)* → *II cat temut LROP¹²*
74. O differenciant⁶⁴ *CEV* → *lat. distinctio SMULt¹²³ però diferencia I* → *II cat. distinció LROP¹²*
75. O concordant *ACDEJNV* → *lat. concordancia SMU però concordans⁶⁵ ILt¹* → *II cat. concordança LROP¹²* → *II lat. concordantia Lt²³*
76. O equalant *V* però igualant *ACDEJN* → *lat. equans SMIULt¹* → *II cat. equal LROP¹²* → *II lat. aequalis Lt³, aequalitas Lt²*
83. O prenent *ACDEJNV* → *lat. comprehendens SMIULt¹* → *II cat. comprenent LROP¹²* → *II lat. capiens Lt²³*
89. O ferm *ACDEJNV* → *lat. constans SMIULt¹²³* → *II cat. constant LROP¹²*
90. O leyal *ADEJNV*, manca *C* → *lat. legalis SMIULt¹* → *II cat. leyal LROP¹²* → *II lat. fidelis Lt²³ corregit amb legalis Lt²*
99. O comensament *ADEJNV* però començant *N* → *lat. principium SMIULt¹²³* → *II cat. principi L però començament ROP¹²*

(2016); per a *R* (col·locació actual: Arxiu del Regne de Mallorca, SAL 9) vg. NEORL XI, 38-39; per a *O* vg. NEORL XI, 106-107; per a P^{12} la nota 32 *supra*.

⁶² És un error perquè existeix el nom 54 *O faedor*.

⁶³ És la forma que usa Lt^1 en la seva *Taula*, vg. n. 54 *supra*.

⁶⁴ Les variants per a aquest nom s'han comentat abans.

⁶⁵ Però *concordantia* a la *Taula* que obre el manuscrit Lt^1 , vg. n. 54 *supra*.

Arribats a aquest punt, es comença a perfilar com es poden ordenar les agrupacions de manuscrits: d'una banda, *V* (que comparteix la *Taula dels noms* amb els manuscrits que només transmeten aquesta peça) i, de l'altra, la que s'ha denominat la branca β , en la qual destaca el manuscrit *I*, que presenta lliçons singulars als noms 74-75 (aquest últim l'apropa al text vernacle), i el testimoni *S*, que proposa una variant al nom 72, probablement deguda a mala lectura. Sobresurten els problemes lligats a la traducció del nom 72

Ara bé, en quina llengua va ser escrita la *Taula* original? En català o en llatí? Al pròleg dels *Cent noms* § 6, Lull ens diu:

En aquest libre cové usar de alguns vocables qui son en latin, sens les quals no·l porien tan bellament e bonament fer. E lo primer nom de Deu es Deus, segons es essentia, e axí dels .c. altres segons que en les rubriques apar.

en] *la -n afegida en àpex I*, E en *F* cové] coven *ILFP¹²* alguns] alguns *U* vocables] notables *IF* latin] latí *SMIULOFP¹²* les] los *SMIULOFP¹²* porien] poriam *S*, poriem *MILFP¹²* tan] tant *M*, tam *O* e bonament] ne bona *SMIULOF*, ne bon a *P¹²* E] manca *SMIULOP¹²* de Deu] manca *SMIULOFP¹²* es] est *UOP¹²* Deus] deu *SMIULOFP¹²* segons] *la -s final sembla esborrada V*, lo segon *SMILFP¹²*, lo .2. *O*, lo segons *U* es] manca *ILFP¹²* essentia] essència *SIULOFP¹* 29 .c.] manca *SMIULOFP¹²*

Si mestre Ramon ens hagués donat tan sols un exemple més dels que proposa aquí, no tindriem dubtes sobre quina és la llengua de la llista originària, però, com que no ho va fer, cal buscar el desllorigador en alguna altra banda.

La primera part del paràgraf suara citat és idèntica a l'explicació que Lull dona de l'ús que fa de llatinismes en l'*Art amativa*:

E cor havem fretura de vocables qui no son en vulgar, cové nos usar d'alguns vocables qui son en latí, e encara d'alcunes paraules estraynes qui no son en ús en vulgar ni en latí, sens les quals no poriem pujar esta amancia a tan alt grau de bondat com cové, ne al propòsit que desiram no poriem venir, ni la entitat e realitat de les coses qui son, no poriem predicar ni revelar a esser amades e conegudes (ORL XVII, 7).

Sobre aquesta terminologia tècnica Lull confegeix un petit diccionari, la *Taula d'esta Art* (ORL XVII, 389-398), que conté «les paraules que son en latí en esta Art» (ORL XVII, 389). Com indica Marta M. M. Romano, efectivament en l'*Art amativa* catalana es conserven aquestes paraules en llatí (ROL XXIX, 436) i aquest recull de tecnicismes es pot aplicar a totes les obres de l'*Art* ternària fins a l'*Arbre de ciència* (ROL XXIX, 437).

En els *Cent noms* apareixen moltes de les entrades de l'esmentat autodiccionari lul·lià, o sigui (en negreta si són també *Noms de Déu*):

actu, acció, accident, compost, conseqüent (*en la var.* conseqüència), distinció, essència, **ens**, entitat, extensitat (*var.* extensament), **forma**, gènere, hàbit, **infinitat**, individu (*var.* individuació, individuat), matèria, mixtió (*var.* mix), **necessari**, object, passió, proporció (*var.* proporcionitat), possible (*var.* possibilitat), privació, propietat, quantitat, relació, raó, substància, subject, simplicitat, universal.

A aquests termes cal afegir els correlatius, que a la *Taula d'esta Art* estan explicats sota la veu *bonificatiu*.⁶⁶

Aquesta terminologia influeix també en la *scripta* del testimoni més antic de l'obra (*V*): cal fer constar que el copista de *V* escriu divuit vegades *essentia* amb -t-, i només dues amb -c-. Aquest nombre puja a vint-i-sis si es consideren els derivats (*essentiar*, etc.) contra cinc amb -c-. En conseqüència es pot sostenir que *V* presenta un text més proper al període de composició de l'obra i més ajustat a la lletra del pròleg.

Si els *vocables qui són en llatí* citats al pròleg dels *Cent noms* no són una referència als *Noms de Déu* en llatí sinó al vocabulari tècnic emprat per l'autor, cal explicar per què els manuscrits medievals de la branca β utilitzen els noms en llatí i en vocatiu en funció de *rúbrica*. Probablement l'antígraf comú d'aquesta branca no tenia les rúbriques que presenten la preposició *de*, però disposava de la *Taula dels noms*, amb els noms en vocatiu i en català amb vacil·lacions en la *scripta*. Com que al pròleg dels *Cent noms* s'indica que en aquesta obra s'empren vocables en llatí just abans de donar la llista dels noms divins, els primers copistes de la família β van fer servir els noms de la *Taula* com a rúbriques dels capítols, traduint-los al llatí, cosa que explicaria les variants problemàtiques del nom 72 *O cui timetis / timeris / timetur / timite* i del nom 75 *concordança de SMU* contra *concordans de ILt*¹.

4. La *lausor*

La disposició dels manuscrits dels *Cent noms* segons la llengua de la *Taula* i de les rúbriques dels capítols es confirma per la posició de la pregària (la *lausor*) que s'ha de recitar a final de cada capítol (vg. annex II). Al testimoni *V* es troba, efectivament, al final de cada capítol i en llatí; als primers tres,

⁶⁶ Als *Cent noms* no trobem cap correlatiu acabat en *-tiu* per l'agent actiu, ja que s'usa sempre la forma alternativa *-ant*, la primera forma però és la base per crear els correlatius de l'agent potencial abstracte, forma bastant rara en l'obra lul·liana. En els *Cent noms* en trobem cinc: *espirativitat*, *intel·lectivitat*, *bonificativitat*, *liberativitat* i *avinitivitat*. Els dos últims serien hàpax, mentre els primers tres es troben des de l'*Art inventiva veritatis* fins a l'*Arbre de ciència*.

sencera, i des del capítol 4, citada només amb les primeres paraules.⁶⁷ A la família β es troba al final del volum i el pròleg s'ha modificat per correspondre a aquesta disposició.

Si en el pròleg de *V* llegim:

Con hom aurá dit un capítol, digua hom aquesta lausor en qui s'conté la essència de Deu e les sues dignitats e persones divines e la humanitat de Crist e la virginitat de nostra dona: *Laus et honor essentie dei et diuinis personis et dignitatibus earum. Et recordemur et amemus Iesum Naçarenum et Mariam uirginem matrem eius.*

Aquesta lausor se diu enaxí com fa *Gloria patri* <de los salms>.

La família β proposa:

Com haurá dit .i. capítol digua aquesta laor en loc de *Gloria patri* la qual es *scrita avall* en la *fin d'aquest* libre (ms. *I*)

ms. R és acèfal.

Com] E com *MF* .i.] un *SMLOFP* aquesta] esta *M*, aquella *SULOP* scrita] sancta *F* avall] manca *SMUOP* fin] fi *SMUL* d'aquest] del *SMUO*.

L'examen del final dels respectius còdexs mostra que *SMU* posen la pregària abans dels cinc trístics que formen l'epíleg de l'obra (vs. *I* i tots els moderns *RLOFP*¹²*Lt*²³ que la posen després), mentre a *MUIFLt*²³ i als manuscrits de la *Taula del noms* que la inclouen (*ADEJ*) la pregària és en llatí (en la versió «llarga» que se cita a continuació), i a *S* i en la resta dels testimonis moderns (*RLOP*¹²) és en català.

Heus ací com es comporta la versió «breu», que és la que conserva el testimoni *V*, amb l'aparat de variants, que són molt poques:

Laus et honor essentie Dei et diuinis personis et dignitatibus earum. Et recordemur et amemus Iesum Nazarenum et Mariam uirginem matrem eius.

Laus] falta la caplletra *A* essentie Dei] {2 1} *IF* i *Liber Natalis*, essentia dei *A* et diuinis] diuinisque *IFL*²³ i *Liber Natalis* dignitatibus earum] {2 1} *Lt*²³ Et⁴] manca *Lt*²³ i *Liber Natalis* amemus] ementus *U* uirginem] manca només en la lausor del *Cant de Ramon J* matrem eius] {2 1} *Lt*²³

A aquesta formulació s'hi va afegir una altra frase —per això s'ha anomenat versió llarga— reportada per tots els altres manuscrits dels *Cent noms* de la branca β i també pels manuscrits de la *Taula ADEJ*:

Et expectemus et desideremus carnis resurrectionem et in celo coram Deo magnam et sempiternam glorificationem. Amen (ms. *I*)

⁶⁷ Només s'oblida de posar-la a la fi del capítol 90 (f. 37v) i una altra mà intervé als marges.

Et] *manca Liber Natalis* Et expectemus] Et spectemus *IF*, expectamusque *Lt*²³ desideremus] desideramus *Lt*²³ coram Deo] *manca E* glorificationem] *afegeixen* in resurrectione *MU*, et resurrectionem *J*, en resurrecció *SRLOP*¹², in resurrectione *desplaçat abans de* glorificationem *Lt*²³ Amen] *manca A*

La *lausor* breu que proposa *V* és idèntica a l'emprada per Lull en la *Contemplatio Raimundi*, escrita el 1297 a París (ROL XVII, 41), i al final del *Cant de Ramon* (Mallorca 1300, ORL XIX, 260) en almenys set manuscrits.⁶⁸ La versió llarga es troba, amb el títol de *Cantilena Raimundi*, al *Liber Natalis* (París 1311, ROL VII, 73), el text de la qual comparteix les inversions de *I* però no proposa el que s'ha de considerar un afegit ulterior, o sigui *in resurrectione*.

Encara que la versió primerenca de la *lausor* sigui en llatí, el manuscrit *S*, que com s'ha dit és el testimoni més antic que subdivideix els capítols en les Hores canòniques, la reporta en la versió llarga i en català, que és la que conserven els testimonis moderns *LROP*¹²:

La laor de cascun psalm

Laor e honor a la essència de Deu e a les divines persones e a les dignitats de aquelles. *E* recordem e amem Iesus Natzaret e *Maria* verge mare de aquell. E esperem e desigem de la carn resurrecció e en lo cel davant Deu gran e sempiternal glorificació en resurrecció. Amen (ms. *S*)

La - psalm] *també en M que però conté la pregària en llatí* Laor²] Aaor *S* per error del rubricador e a les] e las *P*¹² *E*⁴] *manca ROP*¹² *Maria*] a *Maria LROP*¹²

El text que proposa *S* correspon al de la versió llatina llarga (incloent-hi *in resurrectione*) i els manuscrits tardans tampoc no proposen variants significatives.

En canvi, el text llatí que ofereix el manuscrit de l'Ambrosiana *Lt*¹ sí que presenta variants significatives. En aquest testimoni la pregària es troba al final del còdex⁶⁹ i amb aquesta versió del text:

⁶⁸ Està inclosa en els manuscrits següents: Palma, Biblioteca Diocesana de Mallorca, Col·legi de la Sapiència, F-129 (manuscrit de primera generació); Palma, Societat Arqueològica Lulliana 4; Vaticà, Apostòlica, Vat. Lat. 9344 i Vat. Lat. 10036 (el nostre *O*); Londres, British Library, Add. 16430; Roma, Sant'Isidoro 1/71 (el nostre *J*); Palma, Biblioteca Pública 1184. No hem tingut accés a tots els manuscrits més tardans de l'obra. Els manuscrits Palma, Col·legi de la Sapiència, F-129; Londres, Add. 16430; Vaticà, Vat. Lat. 10036 i Palma, Biblioteca Pública 1184 afegeixen al final de la *lausor* breu aquesta frase, «Laus tibi sit Christe quem liber explicit iste», que fa sentit només pel primer, que és un còdex factici (vg. Soler 2006).

⁶⁹ Com ja s'ha indicat, després de la *lausor* recupera els capítols 45 i 50 que no havia copiat abans, però manca l'epíleg de l'obra, que no va ser traduït.

Laus repentenda in fine cuiuslibet psalmi

Laus et honor essentiae personis et attributis diuinis et recolamus **Amen**
Iesu Nazareno, et Mariae Virgini eius matri et speremus et desideremus carnis
resurrectionem et in celo coram Deo gratiam et sempiternam glorificationem
 -Amen-

A part del primer *Amen* —que es troba on no caldria (i ocupa l'espai en blanc on hi hauria d'haver *et amemus*)— els canvis són notables: falta *Dei et diuinis* abans de *personis*; substitueix *dignitatibus earum* amb *attributis diuinis* (recuperant el *diuinis* que faltava abans). També substitueix *recordemur* amb *recolamus*, canvia el cas a Jesús i a la Verge per necessitats gramaticals i fa una inversió al *matrem eius*. Substitueix *expectemus* amb *speremus*, canvia *magnam* en *gratiam* i no reporta com *ADEIF* (o, com és més probable, no ho tradueix ja que la paraula sortia poc abans) *in resurrectione*. Sembla, doncs, que el text estigui traduït de bell nou des del català i, com que aquest manuscrit és l'únic que comparteix una omisió amb el manuscrit *S* (el tríptic 47.8), convé deduir que la traducció de *Lt^l* depèn d'un antígraf similar al de *S*, amb la *lausor* en català. La segona traducció llatina (*Lt²³*), que és més fidel a l'original, també depèn d'un text en català de la branca β copiat al costat, amb la *lausor* també en català, que, però, presenta traces de contaminació. Finalment, es poden descartar els manuscrits que contenen la *lausor* en català (*SLROP¹²* i *Lt^l* perquè depèn de *S*) i també els que afegeixen a la versió llatina llarga l'últim *in resurrectione* (de nou *SLROP¹²* a més dels testimonis *Lt²³* i *MUJ*).

5. Els *Cent noms* en l'*Arbre de ciència*

Al testimoni *V* les rúbriques efectives dels capítols porten la indicació temàtica introduïda per la preposició *de*: *De Deu*, *De essentia de Deu*, *De unitat*, etc. que és la mateixa forma que apareix quan, als *Rams de l'Arbre exemplifical* de l'*Arbre de ciència* [*Ac*], es dona un títol als capítols extrets dels *Cent noms*:

<i>Capítol</i>	<i>Taula V</i>	<i>Rúbriques V</i>	<i>Rúbriques Ac</i>	<i>Condicions Ac</i>
13	O llibertat	De franquea	De llibertat	7.7 llibertat
22	O poder	De poder	De poder	7.4 poder
23	O saviea	De saviea	De saviea	7.2 saviea
24	O amor	De volentat	De amor	7.3. karitat
28	O justícia	De justícia	De justícia	7.1 justícia
32	O bel	De bellea		
33	O Jesus	De Jesu		
68	O honrat	De honra	De honrament	7.6 honor
72	O temut	[De temor]	De temor	7.5 temor

Per seguir l'ordre amb el qual estan presentats a l'*Ac*, cal començar l'anàlisi amb els dos capítols dels *Cent noms* (32-33) que es reporten sense títol. En el primer, que es troba als *Proverbis del ram vegetal*, Llull narra la història d'una dona que havia demanat a la seva bellesa què seria d'ella després de la mort. La bellesa li contesta que serà devorada pels verms, llavors la dona «dix aquestes paraules» (ORL XII, 389) o sigui el capítol 32 dels *Cent noms*, o el poc que en queda, ja que només dos dels trístics són idèntics a l'original, dos més són similars en el tema, mentre la resta del capítol és diferent, també en la forma (dues línies i no tres). El cap. 33 dels *Cent noms* és recuperat als *Proverbis del ram sensual*, i també prescindeix del títol; el text el recita l'*afat* —el sisè sentit lul·lià de la parla— a l'oïda —les orelles— i a la vista —els ulls—, perquè aquests dos sentits desitgen sentir paraules plaents a oir i belles perquè als ulls «paraules leges li faien vergonya» (ORL XII, 390). L'*afat* declama el capítol 33 complet i els altres dos sentits n'aproven la bellesa:

e digueren les orelles: E quals paraules son tan dolces a mi com paraules de Jesús? E digueren los ulls: E quals paraules son tan belles com paraules de Jesu Christ? (ORL XII, 391)

Hi ha encara un tercer «compte», que conté tots els capítols restants dels *Cent noms* i es troba als *Proverbis del ram imperial*: un rei demana a la seva cort quines són les *condicions* que un rei ha de tenir. La cort en proposa set, «justícia, saviea, karitat, poder, temor, honor, llibertat» (ORL XII, 397), que el rei accepta. Fet el pacte, el rei fa penjar a la porta del seu palau els capítols corresponents dels *Cent noms*:

lo rey pres aquelles condicions del *Libre dels .C. noms de Deu*, e feu lo escriure a la porta de son palau per ço que si algú lo volgués pregar contra aquelles condicions, que hagués paor del rey e de son poble. E per aquesta manera lo rey hac llibertat en regnar e en ésser bo e amic de son poble; e com nengú lo pregava contra aquelles condicions, ell lo faia legir en elles qui eren escrites en les portes del palau, e faia aquells penedir dels precs que li faien o moriria mala mort. (ORL XII, 397)

Com es veu només quatre capítols conserven el títol exacte:

- 22 O poder → De poder
- 23 O saviea → De saviea
- 28 O justícia → De justícia
- 72 O temut → De temor⁷⁰

Si al nom 68, O honrat → De honra *V* → De honrament *rúbriques Ac* → honor *condicions Ac*, és probable que el copista de *V* no completi l'adverbi de les *rúbriques Ac* per falta d'espai, a la llista de les *condicions* la forma emprada és *honor*. Salvador Galmés, en la seva edició, proposava una correcció: De honra<†> (ORL XIX, 140) que depèn probablement del fet que els títols dels capítols 65-66 i 69 acaben també en -ar.⁷¹ Al primer *vers* del capítol 68, on normalment hi ha la paraula escollida com a títol,⁷² hi trobem tant *honrament* (paraula-rima de la l. 1) com *honrar* (l. 3) i, malauradament, les notes per al rubricador han estat tallades. L'*Ac* confirmaria que la millor opció és la primera que proposem, o sigui: De honra<ment>.⁷³

Resulta, però, més complicat justificar els canvis de:

- 13 O llibertat → De franquea *V* → De llibertat *Ac*
- 24 O amor → De volentat *V* → De amor *rúbriques Ac* → karitat *condicions Ac*

El més fàcil seria considerar-los sinònims, però la cosa no és tan senzilla.

⁷⁰ Vg. Pomaro en aquest mateix volum per als problemes textuais que *V* proposa per aquest títol.

⁷¹ En la *Taula* de *V* els noms 65-69 acaben tots en -at (*membrat*; *loat*; *nomenat*; *onrat*; *reclamat*), mentre als títols dels capítols corresponents trobem: *De membrar*; *De loar*; *De nom*; *De honra*; *De reclamar*.

⁷² Vg. Pomaro en aquest mateix volum de *SL*.

⁷³ Confirmada també en el *Proverbis de Ramon*, cap. 71 *De honrament* (ORL XIV, 73).

Al diccionari de definicions lul·lianes (Bonner & Ripoll 2002)⁷⁴ llegim que la caritat és «l'amor a Déu, al pròxim i a si mateix» (*Llibre d'intenció* i *Doctrina pueril*); la voluntat és «aquella cosa per raó de la qual bonea, granea, e los altres comensamens, son amables e desiderables» (*Taula general*) a més de ser una de les dignitats lul·lianes de la figura A; finalment, l'amor és «aquella cosa ab la qual l'amic ama son amat» (*Llibre de santa Maria*). Encara que cada un d'aquests termes tingui una especialització, en línia general es poden considerar sinònims (a la figura A de l'Art, voluntat i amor són intercanviables tant com eternitat i durar). Al diccionari de definicions no trobem cap entrada sobre la franquesa, però a la definició de llibertat extreta de l'*Ac* es llegeix:

Libertat es forma intellectual donada a home per ço que *francament* faça be e *francament* esquiu mal; car tant es noble cosa be, que de sa noblea es que *francament* sia fet e no constret; e tant es mala cosa vici e peccat, que no li cové que constretament sia desamat.

Si al NGGL *Franquesa* està definida com «Qualitat de franc, llibertat, manca de coacció», aquest terme també forma part del vocabulari cortès sobre el qual està treballant Letizia Staccioli. El sentit que, però, té en la poesia trobadoresca és principalment el de «noble, excel·lent», i s'empra per descriure el poeta-amant i la *midons* (Cropp 1975, 84-88; Ghil 1995, 443). Superposar, o substituir, a un terme molt distintiu de la tradició trobadoresca, un significat que reporti la paraula a la seva «primera intenció» sembla una operació molt lul·liana, com queda clar en l'explicació que Lull dona del *Pretz* a l'*Art de fer e sobre qüestions*:

Qüestió: es demanat si valor es vertut.

Valors es per ço vertut car es lo preu de les altres vertuts.

Qüestió: valor que es?

Valor es lo preu et la practica de les altres vertuts et es ço que val contra vicis.⁷⁵

Sembla evident que no s'ha de descartar la presència de l'autor darrere aquestes seleccions terminològiques.

L'*Ac* també ens ajuda a confirmar una altra lliçió dubtosa dels *Cent noms*: al cap. 33.1 s'indica que Jesús va néixer a Nazaret:

O *Iesu en Nazaret* nat. tu es home deificat; e es Deus hominificat.

Iesu] Iesu Christ *Ac*² Nazaret] en *V la -z-* és resultat d'una correcció; Natzare *IF*, Natzaret *Ac*¹², Nazareth *v*; Natzaret *corregit amb* Betleem en la interlínia per la mateixa mà *M*, Betlem *SURLOP*¹², Bethlem *Lt*¹, Bethlehem *Lt*²³

⁷⁴ Hem utilitzat la versió en línia incorporada al *Nou glossari general lul·lià* [NGGL]: nggl.ub.edu.

⁷⁵ Com que no disposem d'una edició de l'original català, que es publicarà aviat a la NEORL, hem utilitzat la lliçió del manuscrit Londres, British Library, Add. 16429, f. 303v.

Tant *I* (i la seva còpia *F*) com l'*Ac* (tant català com llatí)⁷⁶ i el manuscrit *M*, que corregeix, reporten la lliçó de *V*: *Nazaret*. Aquesta s'ha de considerar correcta: tot i que és notori que Jesús va néixer a Betlem, Llull s'està referint a la seva encarnació, que va tenir lloc a Nazaret. A l'*Ac*, *Flors de l'Arbre apostolical* llegim: «E si Déus no és ja encarnat, fo Christ en Natzaret nat e en Jherusalem crucificat, home fals, e tots sos consegüents en ell falsificats» (ORL XII, 92-93). La lliçó *Betlem* que proposen la majoria dels manuscrits de la branca β seria, doncs, una banalització. Finalment, es pot confirmar que darrere la selecció terminològica de les rúbriques de *V* hi ha encara la presència de l'autor, en canvi, els manuscrits de la branca β , excepte *I*, proposen lliçons *faciliores*.

6. Conclusions

Un cop revisats tots els testimonis en romanç i en llatí amb l'objectiu de trobar una estratègia per a l'edició crítica dels *Cent noms de Déu*, el primer que s'observa és que la informació reunida no permet de proposar un *stemma* convencional. Les relacions que es poden traçar entre els testimonis de l'obra permeten d'assegurar, però, amb suficient certesa la circulació autònoma de la *Taula dels noms* (*ACDEJN*) i la de la versió adaptada per la devoció (branca β). *V* es trobaria al mig d'aquests dues branques, amb el gran interrogant, encara obert, sobre les raons que van empènyer a la seva creació i sobre el seu lloc de producció, com es desprèn de la «radiografia» d'aquest còdex de primera generació que ens proporciona Gabriella Pomaro en aquest mateix número de *SL*. Malauradament no comptem amb la solució «màgica» de l'autògraf de Ramon Llull, tot i que en diverses ocasions les anàlisis paleogràfiques i ecdòtiques indueixen a pensar que entre les mans que executen les reformes del text podria haver-hi hagut la del mestre.

Donada la situació, el filòleg ha de triar entre la versió que es pot considerar «original» i la que representa les «últimes voluntats» de l'autor (D'Agostino 2006, 82). En el cas dels *Cent noms* les úniques dades que dona l'autor sobre la versió original indiquen que l'obra, en la primera fase de circulació, era en vers i havia d'utilitzar les modalitats de difusió pròpies de la lírica. D'altra banda, en les obres cronològicament contemporànies a la fase d'autopromoció dels *Cent noms* (ca. 1295-1297), Llull confirma que l'exposició del noms divins s'havia de rubricar amb el «de» i que la *lausor* corresponia a la de la versió breu. L'estratègia editorial treballa, doncs, en l'assemblatge de diverses línies d'investi-

⁷⁶ En l'aparat i de la futura edició crítica de l'obra hem marcat amb la lletra ν l'edició de l'*Ac* en llatí (ROL XXIV-XXVI).

gació històrica, lingüística, sociolingüística, ecdòtica, paleogràfica, literària i també «lul·liana», perquè sense tenir en compte les singularitats dels sistemes de producció i de difusió dels productes escrits de Ramon no es pot bastir la hipòtesi que s'exposa a continuació.

Le cinc preguntes del repte plantejat al § 3 s'han de respondre dient que els *Cent noms* són una sola obra construïda per cinc peces, que són les que s'enumeren al § 2: llista, pròleg, capítols versificats, *lausor*, epíleg. El nucli textual primerenc hauria estat la llista pelada dels cent noms de Déu, en format compacte, a imitació de les llistes de noms divins de la tradició islàmica, una forma de pregària que no era desconeguda per a la cristiandat: és la *Taula dels noms*, cent atributs divins invocats amb la partícula vocativa *O* i en llengua vulgar. És a partir d'aquesta *Taula* que es desenvolupa l'exposició rimada de cada nom, com ho confirma el text introductor que reporten els manuscrits *DE* de la *Taula dels noms*: «Aquests son los *Cent noms de Deu* los quals Mestre Ramon Llull ha fets, dels quals ha fets cent psalms los quals se poden cantar axí com los psalms de David e dos [*sic*] proverbis». ⁷⁷ Aquesta llista forma part de l'obra lul·liana que porta per títol *Cent noms de Déu*, però també té vida pròpia en la tradició textual. Aquesta circulació autònoma correspon a les voluntats de l'autor, que recomana de dur-la sempre a sobre per poder recitar devotament els noms divins, d'acord amb tradició de pregària tant islàmica com judeocristiana.

Les llengües emprades als *Cent noms de Déu* són tres o, en termes de llengua literària medieval, dues, el vulgar i el llatí. La coloració occitana o catalana de la part en vulgar està lligada a les edicions del text, a la història de la *scripta* catalana antiga i al perfil del públic. L'occità proper a la prestigiosa tradició trobadoresca esqueia a una cort papal tan sàvia com poc receptiva, ⁷⁸ per a la qual Llull preveia també una traducció al llatí, que ell mateix, però, no va enllestir.

⁷⁷ Tot i que la *Taula* presenta alguns noms que acaben amb la mateixa terminació (-at als noms 3-4, 12-13, 17-18, 26, 65-69, 79, 85, 88, 95; -ant als noms 9-10, 15, 58-59, 74-76, 80-81; i -or als noms 24, 34-57, 86, 94), cal excloure que aquesta sigui la versió que Llull esmenta quan diu que l'obra és escrita *en rimar*

⁷⁸ A la península italiana l'occità tenia encara un cert prestigi: a més de la gran producció coetània de cançoners trobadorescs en el nord, Dante fa expressar Arnau Daniel en el seu «parlar materno» i a la cort angevina de Nàpols aquesta llengua va continuar tenint un rol important, tot i que en retirada respecte del francès, almenys fins als temps del rei Robert. Els papes a qui l'obra podria ser dedicada tenien accés a producte en vernacle; n'és testimoni el *Conseil* sobre la croada que Carles II d'Anjou enllestí per a Nicolau IV en francès (Mantelli 2013, 429-431); Celestí V llegia en vernacle, com demostra el *Codice celestiniano* (L'Aquila, Archivio Diocesano Aquilano 1), que conté, a més de texts llatins, diferents obres en vers en vernacle abrucès (Ugolini 1959). Finalment, durant el regnat de Bonifaci VIII el papa predicava *in vulgari* i les butlles eren llegides públicament en llatí i en vernacle (Paravicini 2000, 472, 474-475 i 480) i el mateix papa s'adreçà en vernacle a Sciarra Colonna, durant l'episodi de l'ultratge d'Anagni (Paravicini 2003, 354). En relació amb aquest context, vg. les complexes fases de traducció al llatí de la lul·liana *Peticció a Celestí V* que desemboca en la *Petitio ad Bonifacium VIII* descrites en Pomaro (2019).

La versió més catalanitzada respon, per contra, al públic general usuari de la poesia en vulgar a Mallorca i a Catalunya, el de la llengua híbrida de la poesia dels segles XIV i XV. Pel que fa al llatí, el que queda clar és que Llull en preveu la presència en determinats tecnicismes terminològics i en la *lausor*, fent un ús propi del plurilingüisme. S'ha d'excloure, doncs, que l'original dels *Cent noms de Déu* sigui en llatí i es pot afirmar que les traduccions que s'han conservat en aquesta llengua són obra de devots lul·listes que les han confegides a partir del text català.

Els altres tres reptes del § 3 —la *mise-en-page* diferent dels manuscrits de les dues branques, el problema de la *mise-en-texte* de les rúbriques i el canvi de posició i de llengua de la *lausor*—, segons la hipòtesi que presentem, s'expliquen col·locant els manuscrits i les seves variacions en el tractament del text dins de la reconstrucció del procés d'ideació, redacció, promoció i difusió del text, un procés condicionat pels successius escenaris que la crítica ha pogut reconstruir per a la biografia intel·lectual de Llull entre 1291 i 1311.

L'anàlisi dels testimonis manuscrits ens porta a postular que la versió primigènia (α) dels *Cent noms de Déu*, s'ha redactat durant l'estada de Llull a Roma de 1291-1292. Aquesta obra forma, doncs, part d'aquell conjunt d'obres lul·lianes creades durant el període d'internacionalització del seu projecte, quan finalment el laic Ramon va aconseguir de relacionar-se amb els papes per convèncer la cort pontifícia d'aprovar el seu mètode i els seus plans de croada. Les estratègies emprades són dues: d'una banda, pouar en una devoció islàmica i cristianitzar-la totalment, cosa que s'ha de posar en relació amb la propaganda lul·liana com a *Christianus Arabicus*; de l'altra, l'ús de l'occità en permetia la difusió, tenint en compte que el projecte lul·lià de reforma de la poesia exposat al capítol 118 del *Llibre de contemplació* (NEORL XVII, 76-80) no intenta eliminar-la, sinó reconduir-la a la primera intenció a través de l'elevació dels seus continguts (la *meyllor materia* del pròleg dels *Cent noms*). Llull hauria pogut dur a terme l'operació per agradar a Nicolau IV, un papa interessat en la croada. El pròleg dels *Cent noms* desvela les incerteses que es deriven d'un experiment tan trencador com el que proposa la nova creació poètica dels cent capítols, que desafien des del vers romanç la bellesa literària de l'Alcorà. Llull confessa que els trístics són millorables però, convençut que la matèria que transmeten és bona, creu que fins i tot mereixen ser traslladats al llatí.

Quan Llull abandona Roma per la mort del papa i/o els problemes de la cúria, s'inicia un interregne que es tanca amb l'elecció de Celestí V el 5 de juliol de 1294. Són els anys de l'estada de Llull a Gènova —amb la famosa crisi inclosa— i de l'aventura de Tunis, durant la qual Llull redacta una obra de tanta envergadura com és la *Taula general*. La represa dels *Cent noms* no sembla lligada a l'arribada de Llull a Nàpols del 1294, al bell mig de l'efímer pontificat

de Celestí V. Situat en aquest nou escenari sabem que Ramon adapta els seus materials al tarannà del nou pontífex, com ho mostra la petició que li dedica.⁷⁹ Sembla més aviat, doncs, que la nova empenta per a la configuració de la nostra obra cal situar-la en temps de Bonifaci VIII, elegit a les acaballes del 1294. El papa Caetani abandona la tutela dels Anjou de Napòls i es fa coronar a Roma. És de nou a Roma, doncs, que Llull, a partir del 1295, hauria confegit la versió dels *Cent noms* de què parla a les altres obres seves del moment com el *Desconhort de Ramon* i l'*Arbre de ciència*. És la versió completa en sis peces, la versió estàndard pensada per ser cantada davant del papa. L'única via d'accés a aquest estadi de l'obra és en un còdex antic i venerable, el testimoni *V*, que, tanmateix, és posterior a l'operació d'autopromoció dels *Cent noms* suara evocada.

El manuscrit *V* és l'únic que conté tant la *Taula* com els *Cent noms*; li falta només un trístic (cap. 3.9 no integrat per les mans que el corregeixen). La forma que se li va voler donar correspon a la *mise-en-page* de la poesia contemporània,⁸⁰ fet que el posa en línia amb el mitjà de transmissió de l'obra indicat en el *Desconhort* (el cant d'un *quaix joglar*); també per això la llengua és més occitanitzant que no pas en les versions de la branca β . La llengua híbrida de *V*, d'altra banda, és coherent amb la de les poesies copiades per Guillem Pagès.

El fet que *V* sigui l'únic testimoni que posa rúbriques amb el *de* temàtic, i no amb els noms de la *Taula*, podria justificar la presència de l'autor, perquè a l'*Arbre de ciència* i als *Proverbis de Ramon* es confirmen certes vacil·lacions terminològiques però es manté l'ús del *de* en les rúbriques. Si l'antígraf d'aquest manuscrit tampoc no tenia rúbriques, aquestes s'han d'haver pensat en un moment molt proper a l'*Arbre de ciència*, en el qual els capítols recuperats dels *Cent noms* les presenten. S'hauran d'avaluar amb atenció les variants singulars que *V* proposa en algunes d'aquestes.⁸¹

Quan Llull deixa de nou Roma el 1296, abandona el projecte de fer cantar els *Noms de Déu* a la cort papal, però no oblida del tot una obra tan rica de possibilitats comunicatives. Hipotetitzem, doncs, que degué fer circular un esborrany de la versió primigènia dels *Cent noms* sense rúbriques i amb la *Taula* no numerada, un esborrany previ al muntatge polític de *V*, que probablement anà a parar a Mallorca. Aquesta operació s'ha de datar després de l'estada a l'illa que acaba el

⁷⁹ Vg. Perarnau (1982b) i Pomaro (2019).

⁸⁰ *V* consta de tres unitats o libels procedents del mateix taller i totes tres unitats presenten la mateixa *mise-en-page*, vg. Pomaro en aquest mateix volum de *SL*.

⁸¹ A més de les rúbriques estudiades aquí en relació amb l'*Arbre de ciència*, l'altre canvi notable és el del nom 52 *O imperador* (conservat també en la rúbrica dels *Proverbis de Ramon*), que en la rúbrica de *V* esdevé *De manament*, fruit de correcció sobre raspadura, vg. Pomaro en aquest mateix volum de *SL*.

1301, perquè en el *Cant de Ramon* s'usa encara la versió breu de la *lausor*, que s'ha de considerar com originària. Com que la versió llarga de la *lausor* apareix per primera vegada en el *Liber Natalis*, és doncs, probable que Lull deixés aquest esborrany en l'última estada a Mallorca, entre el juliol del 1312 i l'abril del 1313, cosa que explica algunes de les modificacions que s'atribueixen als copistes a continuació. Com que faltaven les rúbriques, els copistes van posar els noms de la *Taula*, en vocatiu i en llatí, com a encapçalament dels capítols per seguir la indicació del pròleg, segons la qual en aquest llibre hi ha *paraules en llatí* que, com s'ha vist, per a Lull tenien un altre significat. Aquesta és la versió que va tenir més èxit, que presenta un text més catalanitzat, i que va ser adaptada per a l'ús devocional, cosa que explica el desplaçament de la *lausor* al final dels testimonis de la branca β i, en conseqüència, la modificació del pròleg.

El testimoni *V*, a més de ser el més complet, representa millor l'estadi del text descrit en el pròleg del seu autor (o sigui la versió α de la tradició adreçada al papa), tant per la seva variabilitat mètrica, com perquè el seu copista principal entén perfectament què són les paraules en llatí del pròleg i, per tant, conserva els llatínismes de la *scripta*, tant a la *Taula dels noms* com als *Cent noms*. La llengua emprada, un occitanocatalà gramaticalment relaxat, és proper al de les altres poesies lul·lianes copiades en manuscrits de primera generació. Tots els manuscrits de la branca β , amb l'excepció (no constant) del testimoni *I*, intenten de regularitzar la mètrica, eliminen el llatí i catalanitzen l'occità.

La futura edició crítica dels *Cent noms de Déu* haurà d'emprar el testimoni *V*, l'únic còdex conservat de la versió α , com a manuscrit de base, mentre que *I* serà el còdex de referència de la branca β , perquè conserva alguns trets arcaïtzants, una versió de la *lausor* molt propera a la del *Liber Natalis*, i, a més, confirma algunes lliçons d'autor, —com per exemple la substitució de Nazaret per Betlem al capítol 33.1—, que la resta dels manuscrits de la mateixa branca banalitzen; és per això el millor còdex que reporta l'edició de l'obra pensada per a l'ús devocional. Si, d'acord amb la nostra hipòtesi, aquesta versió devocional representa l'«última voluntat» de l'autor, és del tot natural que el text transmès pels testimonis de la branca β no ofereixi variants significatives en relació amb *V*, únic representant de la branca α , és a dir, la presentada al papa. Lull o, potser només algú que executava les seves indicacions, no van dur a terme cap reelaboració profunda del contingut, perquè l'operació més aviat es configura com una adaptació de la *mise-en-page* per a un nou ús.

Amb la tria del testimoni *V* com a base, per tant, la futura edició crítica dels *Cent noms de Déu*, recuperarà la disposició del text que s'acosta més a la versió «original», pensada per ser cantada davant de la cort papal per un «quaix joglar».

Annex I. Taula dels manuscrits

Sigla	Taula	Datació	Sigla	Cent noms	Datació
A	Barcelona, Arxiu Capitular, 178.8, f. 1r (fragment)	XIV (<i>ante</i> a. 1363)	Ac ¹	Milà, Ambrosiana, D 535 Inf., ff. 2-233	XV
C	Sevilla, Biblioteca Colombina, 7-6-41, f. 211ab	XV	Ac ²	Barcelona, Col·leccions privades, s.s., ff. 1-278 [perdut]	a. 1418
D	Palma, Biblioteca Pública, 1025, ff. 85v-86	XIV-XV	F	Munic, SB, Clm. 10596, f. 12-46v	XVII
E	Vaticà, Apostolica, Chigi lat. E.IV.118, ff. 6v-7v (2v-3v)	XV 2a meitat	I	Roma, Isidoro, 1/43, f. 15-57	XV 3r quart
J	Roma, Isidoro, 1/71, f. 41rb	XV final - XVI 1r quart	L	Palma, SAL, Aguiló 110, ff. 1-55	XVI-XVII
N	Vaticà, Apostolica, Ottob. lat. 542, f. 90rv	XIV últim quart	Lt ²	Palma, AD, Causa Pia Lul·liana 16.I, ff. 2-55	XVII (a. 1690)
			Lt ³	Palma, AD, Causa Pia Lul·liana 16.II, ff. 58-98v	XVII (a. 1690)
			M	Madrid, BNE, 11559, ff. 1-98v	XV
			O	Vaticà, Apostolica, Vat. lat. 10036, ff. 279v-305	XVII (a. 1615)
			P ¹	Palma, AD, Causa Pia Lul·liana 16.I, ff. 2-55	XVII (a. 1690)
			P ²	Palma, AD, Causa Pia Lul·liana 16.II, ff. 58-98v	XVII (a. 1690)
			R	Palma, SAL, 9.I, ff. 9-81v [acèfal]	XVI
			S	Palma, SAL, 2, ff. 1-118	XIV 3r quart - XV <i>ineunte</i>
			U	Barcelona, BUB, 59, ff. 1-104	XV meitat
V	Vaticà, Biblioteca Apostòlica, Ott. Lat. 845, ff. 1-41v				XIV 1r quart
Lt ¹	Milà, Ambrosiana, N 81 Sup., ff. 1-79				XVI-XVII

Annex II. Transcripció del fragment Barcelona, Arxiu Capítular 178.8

[f. 1r: *Fragments de la Taula dels noms*]

O pregat.	O advocat.
O diferenciant.	O envinsibla.
O concondant.	O immortal.
O egualant.	O infalibla.
O innoſcent.	O comensament
O alt	O fij e compliment
O ſignificant.	O fij e compliment ages pietat de ta gent e beneeys me ab tos noms .C.
O perseverant.	
O exemplificant.	
O movent.	[L]aus e honor essencia Dei <i>et</i> diuinis personis <i>et</i> dignitatibus earum Et recordemur <i>et</i> amemus Iesum Nazarenum <i>et</i> Mariam uirginem matrem eius Et expectemus <i>et</i> desideremus carnis resurrectiones <i>et</i> in celo coram Deo magnam <i>et</i> sempiternam glorificationem
O prenent.	
O digna.	
O sperat.	
O mayor.	
O amich.	
O desirat.	
O ferm.	
O leyal.	Con Deus aya posade virtuts en paraules peres e erbes quant doncs mes la ha posade en los seus noms <i>per que</i> io consel <i>que</i> hom cascun dia diga los noms de Deu e scrits ab si los port
O present.	
O nobla.	
O entenció principal.	
O procurador.	

[1v: *Fragments de la Missa per la Trinitat*]

[1] *Benedicta sit sancta Trinitas, adque indivisa unitas; confitebimur ei, quia fecit nobiscum misericordiam suam. Vers. Benedicamus Patrem et Filium cum sancto Spiritu, Gloria patri.*⁸²

Oratio

⁸² San Gregori el Gran, *Liber antiphonarius. Ordinatus per circulum anni, De sanctissima Trinitate, Patrologia Latina* 78, col. 721C. La última part surt al § 4.

[2] *Omnipotens sempiterne Deus, qui dedisti in confessione vere fidei eterne Trinitatis gloriam agnoscere, et in potencia magestatis adorare unitatem: quesumus ut eiusdem fidei firmitate ab omnibus semper muniamus adversis. Per dominum nostrum Jesum Christum.*⁸³

Ad Corinthios [II, 11 i 13]

[3] *Fratres, gaudete, perfecte estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete, et Deus pacis et dileccionis erit vobiscum. Gratia Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei, et comunicacio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.*

[4] *Benedictus es domine qui intueris abissos et sedes super Cherubim Vers. Benedicite Deum celi, et ñe quia fecit nobiscum misericordiam suam, alleluia. Vers. Benedictus es domine in firmamento Deus Patrum nostrorum, et laudabilis in secula.*⁸⁴

F^m johannem

[f. .2r: *Planctus Mariae*]

[...]tuli mortalibus set excessu traditus sit oblivien[...]. Cum terrena capiunt post se obiciunt set infine subeunt in ultioni. O filii rex hominis summe preces uirginis miserante miseris que tu redimisti. Ego mater unita precor pro haec verba et pro sacra vulnera salva quos fecisti ipsos filii libera a morte perpetua per bonis tua gratia lumen et solamen ut te noscant dominum saeculorum omnium et patrem altissimum atque sanctum flamen et sine fine amen

Explicit pla[n]ctus beate marie virginis

[*altra mà afegeix:*]

exemplu Cipriani de illo infimo que orabat pe[...]
pati timetis exire non vultis quid faciam v[obis]

[f. 2v: *notes*]

si en la Caxa de la sacristia a iiij dies [...]

[je]ner del any de m. ccc. lxiii. [...]

dobla ab xiii que n reebi de P. de [...]

[...] de Rocha e .j. escut que met en comte dels [...]

⁸³ San Gregori el Gran, *Liber sacramentorum, 103 Dominica octava Pentecostes, Patrologia Latina* 78, col. 116B.

⁸⁴ Vg. n. 82.

[...] dies .CC. xii florins et .j. escut. E axi son ajustats

[ab a]que·ls qui ja eren en la dita caixa e son tots

[...] . e .xiii. peças

Done jo p. rocha a so

[Ítem], rebí d'En Pere Rocha, a .VIII. d'ebril del damunt-

dit any, .XXXIII. sous. Ítem, d'altra part, rebí

.X. florins e .I. ayel d'or.

Ítem, rebí d'En Pere Rocha disapta a .XXII. de abril

de l'any damuntdit, davant En Barthomeu

Carbonel, [*interl.*: prevere], e davant Na Berga, .XX. florins

de Florensa qui e .I. franch de l'enperador, qui fo-

ren dels dinés que aquel senyor que jo·m sé hi prestà.

Annex III. Taula de les relacions entre els manuscrits

Taula dels noms			Cent noms de Déu										
			Rúbriques			Lausor							
Llengua			De temàtic		O vocatiu		Llengua		Posició			Versió	
	occ.	català	català	llatí	català	llatí	català	sota cap.	abans epíleg	després epíleg	breu	llarga	
<i>V</i>	<i>A</i>	<i>CDEJN</i>	<i>V</i>	<i>FIMSU</i>	<i>LOPR</i>	<i>ADEJ</i> <i>FIMUV</i>	<i>SLOPR</i>	<i>V</i>	<i>SMU</i>	<i>FILOPR</i>	<i>V</i> <i>Contemplatio</i> <i>Raimundi</i> (Paris 8/1297) <i>Cant de Ramon</i> (Mallorca 1300)	<i>Liber Natalis</i> (Paris 1311) <i>ADEJ</i> <i>FIMLOPRSU</i>	

Bibliografia

a) *Manuscripts:*

Barcelona

Arxiu Capítular, 178.8 (*ante a.* 1363) = *A*

Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, 20/12 (08/05/1364-19/08/1383)

Biblioteca de la Universitat de Barcelona, 59 (s. xv meitat) = *U*

Biblioteca de la Universitat de Barcelona, 1359 (s. XIX primer terç)

Berlin

Staatsbibliothek, Phillipsianum 1911 (s. XIII-XIV)

Florència

Biblioteca Riccardiana 337 (s. XIV *in.*)

Londres

British Library, Add. 16429 (s. XIV-XV)

British Library, Add. 16430 (s. XV)

Madrid

Biblioteca Nacional de España, 11559 (s. XV) = *M*

Milà

Veneranda Biblioteca Ambrosiana, D 535 Inf. (s. XV) = *Ac^l*

Veneranda Biblioteca Ambrosiana, N 81 Sup. (s. XVI-XVII) = *Lt^l*

Munic

Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 10497 (s. XIV-XV)

Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 10519 (I. s. XIV; II. s. XV?)

Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 10596 (s. XVII) = *F*

Palma

Arxiu Diocesà, Causa Pia Lul·liana, 16 (a. 1690) = *P¹² / Lt²³*

Arxiu Diocesà, Causa Pia Lul·liana, Processos, 4.5 (s. XVI 2a m.)

Biblioteca Diocesana de Mallorca, Col·legi de la Sapiència, F-129 (s. XIV)

Biblioteca Pública, 1002 (s. XIV mitjan)

Biblioteca Pública, 1025 (s. XIV-XV) = *D*

Biblioteca Pública, 1184 (s. XVI-XVII)

Societat Arqueològica Lul·liana, 2 (s. XIV tercer quart-XV *in.*) [Arxiu del Regne de Mallorca, SAL 8] = *S*

Societat Arqueològica Lul·liana, 4 (s. XIV-XV) [Arxiu del Regne de Mallorca, SAL 17]

Societat Arqueològica Lul·liana, 9 (s. XVI) [Arxiu del Regne de Mallorca, SAL 9] = *R*

Societat Arqueològica Lul·liana, Aguiló 110 (s. XVI-XVII) [Arxiu del Regne de Mallorca, SAL 20] = *L*

París

Bibliothèque Nationale, esp. 478 (s. XIII-XIV)

Bibliothèque Nationale, fr. 24402 (s. XIII)

Bibliothèque Nationale, lat. 3174 (s. XIII-XIV)

Bibliothèque Nationale, lat. 3348A (a. 1298)

Roma

Collegio di sant'Isidoro 1/22 (s. XV primer quart)

Collegio di sant'Isidoro 1/43 (s. XV tercer quart) = *I*

Collegio di sant'Isidoro, 1/71 (s. XV final -XVI primer quart) = *J*

Sevilla

Biblioteca Colombina, 7-6-41 (s. XV) = *C*

Vaticà

Apostòlica, Barb. lat. 684 (a. 1425)

Apostòlica, Chig. lat. E.IV.118 (s. XV, segona meitat) = *E*

Apostòlica, Ott. lat. 405 (s. XIV inici)

Apostòlica, Ott. lat. 542 (s. XIV *últim quart*) = *N*

Apostòlica, Ott. lat. 845 (s. XIV primer quart) = *V*

Apostòlica, Vat. lat. 9344 (s. XV)

Apostòlica, Vat. lat. 10036 (a. 1615) = *O*

Apostòlica, Vat. lat. 10275 (s. XV)

b) *Estudis*

Badia 2009 = Lola Badia, «Le plurilinguisme paradoxal de Raymond Lulle», *Le plurilinguisme au Moyen Âge*, Claire Kapper i Suzanne Thiolier-Méjean (eds.) (París: L'Harmattan, 2009).

Badia, Santanach & Soler = Lola Badia, Joan Santanach i Albert Soler, *Ramon Llull as a Vernacular Writer: Communicating a New Kind of Knowledge*, Robert Hughes (trad.) (Londres: Tamesis, 2016).

Blachère 1964 = Régis Blachère, *Histoire de la Littérature Arabe des origines à la fin du XVe siècle de J. -C.* (París: Adrien-Maisonneuve, 1964).

Bonner 2002 = Anthony Bonner, «A Background to the *Desconhort*, *Tree of Science*, and *Apostrophe*», *Religion, Text, and Society in Medieval Spain and Northern Europe. Essays in honor of J.N. Hillgarth*, Thomas E. Burman, Mark D. Meyerson i Leah Shopkow (eds.), «Papers in Mediaeval Studies» 16 (Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 2002), pp. 122-133.

- Bonner & Ripoll 2002 = Bonner, Anthony i Maria Isabel Ripoll Perelló, *Diccionari de definicions lul·lianes / Dictionary of Lullian Definitions*, Col·lecció Blaquerna 2 (Barcelona - Palma de Mallorca: Universitat de Barcelona - Universitat de les Illes Balears, 2002).
- Cropp 1975 = Glynnis M. Cropp, *Le vocabulaire courtois des troubadours de l'époque clàssiques*, Publications Romanes et Françaises cxxxv (Genève: Droz, 1975).
- Cruz Palma 2016 = Óscar de la Cruz Palma, «El op. 38 Cent noms de Déu de Ramon Llull como poesia anticorànica», *Revue des sciences religieuses* 90/4 (2016), pp. 491-516.
- D'Agostino 2006 = Alfonso D'Agostino, *Capitoli di filologia testuale. Testi italiani e romanzi* (Milano: CUEM, 2006) [2a edició].
- Feliu i Montfort 2016 = *Els primers llibres de la Taula de Canvi de Barcelona*, vol. I, G. Feliu i Montfort (ed.), Textos i documents (Barcelona: Fundació Noguera).
- Fernàndez-Clot 2016 = Anna Fernàndez-Clot, «La causa luliana y la compilación de manuscritos entre los siglos XVI y XVII. El caso del ms. Aguiló 110 de la Societat Arqueològica Lul·liana de Palma», *Archivo Ibero-Americano* 76, n. 282 (2016), pp. 185-209.
- Ferrando 2018 = Antoni Ferrando, «La presencia de Ramon Llull en la Valencia de los siglos XIV y XV a través de los inventarios de libros», *Les formes laïques de la philosophie. Raymond Lulle dans l'histoire de la philosophie médiévale*, Dominique de Courcelles (ed.), Instrumenta Patristica et Mediaevalia (IPM) 81 (Turnhout: Brepols, 2018), pp. 205-239.
- Fiorentino 2015 = Francesco Fiorentino, «Il lullismo in Veneto. Glosse alla Lectura di Bolons sullo sfondo del cenacolo quattrocentesco di Fantino Dandolo», *Il Lullismo in Italia: itinerario storico-critico*, Marta M. M. Romano (ed.) (Palermo: Officina di Studi Medievali - Pontificia Università Antonianum, 2015), pp. 239-255.
- Franchi 1990 = Antonino Franchi, *Nicolaus Papa IV 1288-1292 (Girolamo d'Ascoli)* (Ascoli Piceno: Cassa di Risparmio di Ascoli Piceno, 1990).
- Gatto 2006 = Ludovico Gatto, *Celestino V pontefice e santo* (Roma: Bulzoni, 2006).
- Ghil 1995 = Eliza Miruna Ghil, *Imagery and Vocabulary*, dins *A Handbook of the Troubadours*, Frank Ronald P. Akehurst, Judith M. Davis (ed.) (Berkeley: University of California Press, 1995), pp. 441-466.
- Hasenohr 1990 = Geneviève Hasenohr, «Les chansons de geste», dins

- Mise en page et mise en texte du livre manuscrit*, Henri-Jean Martin i Jean Vezin (dirs.) (París: Éditions du Cercle de la Librairie - Promodis, 1990), pp. 239-244.
- Hernando 2003 = Josep Hernando, *Els esclaus islàmics a Barcelona: blancs, negres, llors i turcs. De l'esclavitud a la llibertat (s. XIV)* (Barcelona, CSIC - Institució Milà i Fontanals, Departament d'Estudis medievals, 2003).
- Hillgarth 2001 = Jocelyn Nigel Hillgarth, *Diplomatari lul·lià: documents relacionats a Ramon Llull i a la seva família*, L. Cifuentes (trad.), Col·lecció Blaquerna 1 (Barcelona - Palma de Mallorca: Universitat de Barcelona - Universitat de les Illes Balears, 2001).
- HLC 2013 = Lola Badia, Joan Santanach, Albert Soler i Jaume Mensa, «L'accés dels laics al saber: Ramon Llull i Arnau de Vilanova», *Literatura medieval (1). Dels orígens al segle XIV*, Lola Badia (dir.), *Història de la Literatura Catalana*, Àlex Broch I (dir.) (Barcelona: Enciclopèdia Catalana - Fundació Carulla - Ajuntament de Barcelona, 2013), pp. 373-509.
- Llull 1645 = Ramon Llull, *Ars generalis ultima venerabilis Magistri ac Doctoris Illuminati Raymundi Lulli Maioricensis*, Francesc Marçal (ed.) (Mallorca: hereus de Gabriel Guasp, 1645).
- Llull 1988 = Ramon Llull, *Poesies*, Josep Romeu i Figueras (ed.), Biblioteca Universitària 8 (Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1988) [2a ed. revisada].
- Llull 2013 = Ramon Llull, *Vida de mestre Ramon*, Anthony Bonner (ed.), Biblioteca Barcino 8 (Barcelona: Editorial Barcino, 2013).
- Mantelli 2013 = Luca Mantelli, «*De recuperatione Terrae Sanctae*: dalla perdita di Acri a Celestino V», *Rivista di storia della Chiesa in Italia* LXVII/2 (luglio-dicembre 2013), pp. 397-440.
- Mutgé Vives 1987 = Josefa Mutgé Vives, *La Ciudad de Barcelona durante el reinado de Alfonso el Benigno (1327-1336)* (Madrid-Barcelona, CSIC, 1987).
- Madurell 1964 = José M. Madurell Marimón, «La escuela de Ramón Llull de Barcelona; sus alumnos, lectores y protectores», *EL* 8 (1964), pp. 93-117, 229-235.
- Mayer 2020 = Annemarie C. Mayer, «Ramon Llull and the *virtus verborum*: A theological exploration», *SL* 60 (2020), pp. 37-56.
- Pagès 1938 = Amédée Pagès, *Le Desconort ou le Découragement de Ramon Llull. Étude littéraire et historique, édition critique et traduction française* (Tolosa: Privat, 1938) [reimpr. a *Annales du Midi* 50, Tolosa, 1938, pp. 113-156, 225-267].

- Paravicini 2000 = Agostino Paravicini Bagliani, «Bonifacio VIII, l'affresco di Giotto e i processi contro i nemici della chiesa. Postilla al giubileo del 1300», *Mélanges de l'École française de Rome. Moyen-Age 112/1* (2000), pp. 459-483.
- Paravicini 2003 = Agostino Paravicini Bagliani, *Bonifacio VIII*, Torino, Einaudi, 2003.
- Peña 1888 = Pedro de A. Peña, «Bibliografía luliana», *BSAL 2* (1888, núm. 75), 230-231.
- Perarnau 1982a = Josep Perarnau i Espelt, *Els manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic. I. Volums amb textos catalans*, Studia, Textus, Subsidia III (Barcelona: Facultat de Teologia, 1982).
- Perarnau 1982b = Josep Perarnau i Espelt, «Un text català de Ramon Llull desconegut: la “Petició de Ramon Llull al papa Celestí V per a la conversió dels infidels”». Edició i estudi», *ATCA 1* (1982), pp. 9-46.
- Perarnau 2002 = Josep Perarnau i Espelt, «La còpia manuscrita medieval de les tres lletres de Ramon Llull demanant al rei, a un prelat de França i a l'Estudi de París l'establiment d'escoles de llengües (Clarmont-Ferrand, BMI, ms. 96)», *ATCA 21* (2002), pp. 123-218.
- Pérez Martínez 1960 = Llorenç Pérez Martínez, «Los fondos lulianos existentes en las bibliotecas de Roma», *Anthologica Annua 8* (Roma, 1960), pp. 331-480.
- Pérez Martínez 2004 = Llorenç Pérez Martínez, *Els fons manuscrits lul·lians de Mallorca*, Albert Soler (ed.), Fausto Roldán i Anthony Bonner (pr.), Col·lecció Blaquerna 4 (Barcelona - Palma de Mallorca: Universitat de Barcelona - Universitat de les Illes Balears, 2004).
- Piquer Ferrer 2005 = Esperança Piquer Ferrer, *Censos de població del territori de Barcelona en la dècada de 1360*, PATROM 22 (Berlín - Nova York: De Gruyter, 2005).
- Pistolesi 2009 = Elena Pistolesi, «Tradizione e traduzione nel corpus lulliano», *SL 49* (2009), pp. 3-50.
- Pistolesi 2018 = Elena Pistolesi, «Alla ricerca dell'autore: un percorso fra dediche, filologia e tradizione», *Actes del Congrés de Clausura de l'Any Llull. «Ramon Llull, pensador i escriptor». Barcelona, 17-18 de novembre de 2016*, Lola Badia, Joan Santanach i Suñol i Albert Soler i Llopart (eds.), Col·lecció Blaquerna 13 (Barcelona - Palma: Universitat de Barcelona - Universitat de les Illes Balears, 2018), pp. 105-141.
- Pomaro 2005 = Gabriella Pomaro, «“Licet ipse fuerit, qui fecit omnia”»: il

Cusano e gli autografi lulliani», *Ramon Lull und Nikolaus von Kues: eine Begegnung im Zeichen der Toleranz. Raimondo Lullo et Niccolò Cusano: un incontro nel segno della tolleranza*, Ermenegildo Bidese, Alexander Fidora i Paul Renner (eds.), *Instrumenta Patristica et Mediaevalia. Subsidia Lulliana 2* (Turnhout: Brepols, 2005), pp. 175-204.

Pomaro 2011 = Gabriella Pomaro, «La tradizione latina del *Liber contemplationis*: el manoscritto Paris, Bibliothèque Nationale de France, lat. 3348A», *Gottes Schau und Weltbetrachtung. Interpretationen zum »Liber contemplationis« des Raimundus Lullus. Akten des Internationalen Kongresses aus Anlass des 50-jährigen Bestehens des Raimundus-Lullus-Instituts der Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, 25.-28. November 2007*, Fernando Domínguez Reboiras, Viola Tenge-Wolf i Peter Walter (eds.), *Instrumenta Patristica et Mediaevalia Subsidia Lulliana 4 59* (Turnhout: Brepols, 2011), pp. 21-77.

Pomaro 2019 = Gabriella Pomaro, «A proposito della *Petitio Raimundi tra Celestino V e Bonifacio VIII*», *SL 59* (2019), pp. 23-34.

Riquer 1980 = Martín de Riquer, «Evolución estilística de la prosa catalana medieval», in *Actas del Sexto Congreso Internacional de Hispanistas*, Evelyn Rugg i Alan M. Gordon (coords.) (Toronto: Dept. of Spanish and Portuguese - University of Toronto, 1980), pp. 12-18.

Rubio 2018 = Josep E. Rubio, «Ramon Llull front a la joglaria: de la crítica moral a l'aprofitament estratègic», *Ramon Llull, els trobadors i la cultura del segle XIII*, Vicenç Beltran Pepió, Tomàs Martínez Romero i Irene Capdevila Arrizabalaga (eds.) (Firenze: Edizioni del Galluzzo per la Fondazione Franceschini, 2018), pp. 77-97.

Sari 2011 = Simone Sari, «L'ufficio lulliano delle Ore», *SL 51* (2011), pp. 53-76.

Sari 2018a = Simone Sari, «*A Dio appartengono i nomi più belli, invocateLo con quelli*: la devozione ai Nomi di Dio secondo Llull», *Actes del Congrès de Clausura de l'Any Llull. «Ramon Llull, pensador i escriptor». Barcelona, 17-18 de novembre de 2016*, Lola Badia, Joan Santanach i Suñol i Albert Soler i Llopart (eds.), *Col·lecció Blaquerna 13* (Barcelona - Palma: Universitat de Barcelona - Universitat de les Illes Balears, 2018), pp. 200-240.

Sari 2018b = Simone Sari, «I generi letterari citati da Llull: concrezioni trovadoriche», *SL 58* (2018), pp. 4-51.

Sari 2018c = Simone Sari, «La poesia come espressione letteraria lulliana»,

- Ramon Llull, els trobadors i la cultura del segle XIII*, Vicenç Beltran Pepió, Tomàs Martínez Romero i Irene Capdevila Arrizabalaga (eds) (Firenze: Edizioni del Galluzzo per la Fondazione Franceschini, 2018), pp. 125-148.
- Sari 2020a = Simone Sari, «I “Cent noms de Déu” di Ramon Llull. Il Corano e l’epica romanza», *Carte Romanze* 8/1 (2020), pp. 173-197.
- Sari 2020b = Simone Sari, «One God, Many Names: Llull’s Hundred Names of God in its Christian and Islamic religious context», *SL* 60 (2020), pp. 5-36.
- Scarabel 1996 = Angelo Scarabel, *Preghiera sui Nomi più belli. I Novantano-ve Nomi di Dio nella tradizione islamica* (Genova: Marietti 1820, 1996).
- Soler 2005 = Albert Soler, «Difondre i conservar la pròpia obra: Ramon Llull i el manuscrit lat. Paris. 3348A», *Randa. Homenatge a Miquel Batllori* / 7 54 (2005), pp. 5-29.
- Soler 2005-6 = Albert Soler, «Recomposició d’un antic còdex lul·lià», *SL* 45-46 (2005-6), pp. 75-83.
- Soler 2006 = Albert Soler i Llopart, «El ‘llibre cortès de lectura’ en català: a propòsit del manuscrit F-129 del Col·legi de la Sapiència de Palma», *Caplletra* 41 (2006), pp. 9-42.
- Soler 2010 = Albert Soler, «Els manuscrits lul·lians de primera generació», *Estudis Romànics* 32 (2010), pp. 179-214.
- Soler 2012 = Llull, Ramon, *Llibre d’amic e amat*, Albert Soler i Llopart (ed.), ENC, Col·lecció B 13 (Barcelona: Barcino, 1995) [2a edició revisada, 2012].
- Stewart 1990 = Devin J. Stewart, «Saj’ in the Qur’an: Prosody and Structure», *Journal of Arabic Literature* 21/2 (1990), pp. 101-139.
- Tarré 1941 = José Tarré, «Los códices lulianos de la Biblioteca Nacional de París», *Analecta Sacra Tarraconensia* 14 (Barcelona, 1941), pp. 155-182.
- Trias Mercant 2009 = Sebastià Trias Mercant, *Diccionari d’escriptors lul·listes*, Col·lecció Blaquerna 6 (Palma-Barcelona: Universitat de les Illes Balears - Universitat de Barcelona, 2009).
- Ugolini 1959 = Francesco Alfonso Ugolini, *Testi volgari abruzzesi del Duecento*, Torino: Rosenberg & Seller, 1959.